

**Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých
Budějovicích**

Katedra pedagogiky a psychologie

**Vývoj výtvarného zobrazování v předškolním věku
(kazuistická studie)**

Vedoucí bakalářské práce
Mgr. Jana Kouřilová

Autor
Martina Kejdová

2009

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářskou práci na téma **Vývoj výtvarného zobrazování v předškolním věku** (kazuistická studie) jsem vypracovala samostatně na základě vlastních zjištění a materiálů, které uvádím v seznamu použité literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, ve znění pozdějších předpisů, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách.

Velké Meziříčí 23. 6. 2009

.....
podpis studenta

Anotace

Bakalářská práce je zaměřena na vývoj výtvarného projevu dětí v předškolním věku, konkrétně vývojový posun ve výtvarném zobrazování v průběhu jednoho roku. Teoretická část popisuje předškolní období, rozvoj dítěte v rámci jednotlivých vývojových oblastí, zejména v rámci výtvarného zobrazování. Praktická část obsahuje kazuistiky dvou dětí, které jsou zaměřeny především na výtvarné zobrazování a jeho vývoj, doplněné jsou obrazovou částí obsahující výtvarné práce vybrané ze spontánní tvorby a práce tvořené na dané téma.

Klíčová slova

výtvarný projev, předškolní dítě, kazuistika, spontánní tvorba

Abstract

The thesis is focused on the development of creative expression of pre-school children. It is particularly concerned with the developmental shift of the art display during one year. The theoretical part describes a pre-school period, the development of the child within the framework of each developmental field and especially within the art display. The practical part contains casuistry of two children, which is concentrated on the art display and its development. They are supplemented with the pictorial part containing the art works which were selected from spontaneous creation and created according to a given topic.

Key words

creative expression, pre-school child, casuistry, spontaneous creation

*Mé poděkování patří především paní Mgr. Janě Kouřilové za odborné vedení, cenné rady a náměty při zpracování bakalářské práce.
Dále děkuji paní učitelce Bc. Alici Vítkové z Mateřské školy v Českých Budějovicích za informace, které mi poskytla při zpracování praktické části.
Velký dík patří také mé rodině a Jarkovi za jejich podporu, lásku a porozumění.*

*„Výtvarný projev dává dítěti možnost reagovat na svět, vyjadřovat se v něm,
samo se světu zjevovat a posléze pochopit i sebe samo v něm.“*

Igor Zhoř

Obsah

ÚVOD.....	1
I. TEORETICKÁ ČÁST	2
1. Charakteristika předškolního období.....	2
1.1 Důležité vývojové oblasti dítěte předškolního věku.....	2
1.1.1 Tělesný vývoj a růst.....	2
1.1.2 Percepční vývoj.....	3
1.1.3 Vývoj kognitivních (poznávacích) procesů.....	3
1.1.4 Motorický vývoj	5
1.1.5 Vývoj řeči.....	6
1.1.6 Emoční vývoj	6
1.1.7 Vývoj v oblasti socializace	7
1.1.8 Vývoj hry.....	8
2 Výtvarný projev	9
2.1 Počátky dětské kresby	9
2.2 Přejchod ke znakové kresbě	10
2.3 Vývojové etapy dětské tvorby	11
2.3.1 Dělení dětské kresby v předškolním období podle Victora Lowefeldy.....	11
2.3.2 Dělení na stádia podle Cyrila Burty.....	12
2.4 Znaková kresba v rozvoji dětského zobrazování.....	13
2.5 Vývoj kresby lidské postavy.....	13
2.6 Výtvarné vyprávění	14
2.7 Interpretace dětského výtvarného projevu	14
2.8 Způsoby výtvarného vyjádření.....	15
2.8.1 Kresba.....	15
2.8.2 Malba.....	15
2.9 Prvky dětské tvorby	16
2.9.1 Typické znaky.....	16
2.9.2 Zobrazení prostoru a objemu.....	17
2.9.3 Profil.....	17
2.10 Základní symbolika znázorňování domu, stromu a rodiny.....	18
2.10.1 Dům	18
2.10.2 Strom.....	19
2.10.3 Kresba rodiny	19
2.11 Barevnost v dětských výtvorech	22
2.12 Význam barev.....	23
2.12.1 Interpretace barev	25
2.12.2 Upřednostňování barev u dětí.....	25

II. PRAKTICKÁ ČÁST	26
3 Cíl	26
3.1 Použité metody	26
3.2 Popis práce.....	27
3.3 Výzkumné otázky	27
3.4 Analýza výtvarného projevu	28
3.4.1 Kazuistika č. 1 – Daník	28
3.4.2 Výtvarná tvorba.....	31
3.4.3 Shrnutí.....	49
3.4.4 Kazuistika č. 2 – Rebečka.....	50
3.4.5 Výtvarná tvorba.....	52
3.4.6 Shrnutí.....	63
3.5 Odovědi na výzkumné otázky	64
3.6 Celkové shrnutí praktické části	65
ZÁVĚR.....	67
POUŽITÁ LITERATURA.....	68
SEZNAM OBRÁZKŮ	70

ÚVOD

Téma „Vývoj výtvarného zobrazování v předškolním věku“ jsem si vybrala především z osobních důvodů, protože mě již od dětství výtvarné činnosti velmi baví. Na střední škole jsem se potom setkala s tím, že z kresby lze vyčíst o daném člověku hodně věcí, že jí lze diagnostikovat. A tak jsem se chtěla na dětský výtvarný vývoj více zaměřit a dokázat, že když děti kreslí a baví je to, dojde během jejich navštěvování mateřské školy především k velkému zdokonalení v grafomotorice, zlepšení v pojetí lidské figury a celkové kompozici obrázku.

Výtvarná činnost je všeobecně mezi dětmi velmi oblíbená, s tím jsem se setkala i na naší praxi v mateřské škole. Děti velmi rádi experimentují s barvami, zkoušejí s oblibou různé výtvarné techniky a snaží se svými ještě omezenými možnostmi zobrazit svět kolem nich. Při výtvarné tvorbě se rozvíjí také jejich představivost.

V teoretické části jsem se zabývala celkovou charakteristikou předškolního dítěte, jeho vývojovými oblastmi, ale především fázemi vývoje dětského výtvarného zobrazování. Praktickou část jsem věnovala sledování výtvarného projevu dětí v určitém časovém úseku. Analýzou výtvarného projevu těchto dětí se budu snažit prokázat, že během daného období dochází ke kvalitativním změnám v jejich výtvarné produkci. Mým úkolem není provést diagnostiku na úrovni psychologa, jen popsat úroveň kreseb dětí.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Charakteristika předškolního období

Za předškolní období je v širším slova smyslu považováno celé období od narození až po nástup do školy. V užším slova smyslu je tato etapa chápána jako **věk od tří do šesti až sedmi let** (Mertin, Gillernová, 2003).

Na tomto vývojovém stupni vstupuje dítě do předškolního období, které vyústí ve věku školního. Název „předškolní období“ již předznamenává tuto budoucí významnou společenskou změnu protože dítě v tomto věku přichází do mateřské školy. Na rozhraní předškolního a školního věku tedy stojí škola (Matějček, Pokorná, 1998).

Většina dětí tedy kolem šestého roku dosahuje takového stupně duševního a osobnostního rozvoje, že je schopno vstoupit do školy.

Mnoho odborníků považuje věk od narození do sedmi let za hodně důležitý pro vývoj osobnosti. Podle některých je charakter v podstatě již zformován právě v tomto období a tak je přiměřené věnovat vývoji a výchově dítěte do sedmi let značnou péči a brát v úvahu, že do školy vstupují děti, které mají za sebou složitý vývoj, v něčem příznivý, v něčem nepříznivý a že jsou to již do určité míry zformované individuality. E. Erikson vystihl důležitost předškolního období termínem iniciativa. Zdravé dítě je převážně aktivní a v tomto období se jeho činnost může rozvíjet již v mnoha formách a aspektech, především ve hře, v komunikaci s druhými, pohybu, způsobem řeči, myšlením aj. Přitom se jeho aktivita a iniciativa reguluje v tomto směru, aby byla účelná a nenarušovala normy soužití (Čáp, Mareš, 2001).

1.1 Důležité vývojové oblasti dítěte předškolního věku

1.1.1 Tělesný vývoj a růst

Je do určité míry individuální proces, který výrazně ovládají dědičné faktory i prostředí dítěte. V předškolním období dítě, stejně jako v několika následujících letech, znatelně roste a přibírá na váze. Vyrostne průměrně o 5 – 7 cm, končetiny jsou protažené a těžší je dítě průměrně o 2 – 3 kg ročně (Šulová, 2004).

Na konci tohoto období má dítě stejnou velikost hlavy jako dospělý a také stejné proporce jako on. Od pěti let dětem začínají vypadávat mléčné zuby a rostou nové – souvisí to s osifikací kostí. Růst odpovídá za zesílení a ovládnutí svalů a za prostorové vnímání důležité pro uchopování předmětů. Tělesný stav vývoje slouží jako spolehlivý indikátor celkového stavu dítěte a jeho zdraví. Má také přímý vliv na to, nakolik bude dítě schopné využít svého potenciálu ve všech dalších vývojových oblastech, včetně intelektuálního rozvoje (Allen, Marotz, 2005).

1.1.2 Percepční vývoj

Percepční vývoj se vztahuje k tomu, do jaké míry je dítě schopno využívat informace získávané prostřednictvím smyslů: zraku, sluchu, hmatu, čichu, chuti a vnímání pozice těla. Při percepci neboli vnímání jde tedy o to, jak se daný smysl nebo kombinace smyslů využívá. Vnímání je globální, dítě vnímá celek, jednotlivosti ještě není schopno chápat. Prostorové vnímání je nepřesné, ale orientovat se v nejbližším prostředí je schopno, čas vnímá dosud zkresleně. Základy percepčního systému jsou dány již při narození. Zkušenostmi, učením a zráním se tento systém stále zdokonaluje, je schopen snáze zpracovávat komplexnější informace a rozlišovat i drobné rozdíly (Šulová, 2004, Allen, Marotz, 2005).

1.1.3 Vývoj kognitivních (poznávacích) procesů

V předškolním období dochází také k velkému posunu v oblasti poznávacího vývoje. Např. kolem čtyř let života dítěte se dostává jeho inteligence na vyšší úroveň – na úroveň *názorného myšlení*. To znamená, že si dítě dělá závěry o věcech na základě názoru, vnímání a představování (Špaňhelová, 2004).

Kognitivní vývoj souvisí s percepcí, týká se rozvoje intelektu a mentálních schopností dítěte. Poznávací schopnost zahrnuje zachycování, zpracovávání a třídění informací a nakonec jejich adekvátní využití. K tomu patří takové mentální aktivity, jako je zjišťování, interpretování, klasifikování a uchovávání informací. Pro starší děti to znamená, že jsou schopné hodnotit myšlenky, samostatně se rozhodovat, řešit problémy, rozumět pravidlům, myslet dopředu a představovat si různé možnosti a následky. Tento vývoj je stálý proces interakce mezi dítětem a předměty nebo událostmi v jeho okolí (Allen, Marotz, 2005).

Charakteristický je podle Jeana Piageta (1997) *názorným intuitivním myšlením*. To znamená, že je subjektivně zkreslené a nerespektuje logiku. Do poznávacích procesů patří paměť a myšlení.

S **pamětí** souvisejí představy, postupně se stávají jasnější a přesnější a tím se přibližují svému reálnému základu. Ve velké míře se rozvíjí fantazie, ta vede předškolní dítě k dovednosti vytvářet takové obrazy, předměty a jevy, které nikdy předtím nevnímalo. Děti mají velmi rády pohádky s neskutečným dějem a fantazií si vypomáhají tam, kde si nevystačí s běžným porozuměním.

Paměť je zprvu převážně *bezděčná*, kolem pátého roku se začíná vyvíjet paměť *záměrná*. Paměť bezděčná znamená, když chybí cíl něco si zapamatovat. Paměť záměrnou se myslí to, když máme již cíl něco si zapamatovat.

Myšlení předškoláka ještě nerespektuje zákony logiky, je tudíž nepřesné a má mnoho omezení. Myšlení je převážně konkrétní, úzce spjaté s konkrétními věcmi, činnostmi a situacemi.

Vývoj myšlení a řeči v předškolním věku patří k hlavním poznávacím funkcím psychického vývoje, které se mohou dobře rozvíjet prostřednictvím výchovy v rodině (Třesohlavá, Kňourková, Černá, 1990).

Typickým znakem uvažování předškolního dítěte podle M. Vágnerové (2005) je:

1) Způsob, jakým dítě nazírá na svět, jak a jaké informace si vybírá:

- **Centrace** – podmíněná redukce informací – tj. tendence ulpívání na jednom, obvykle percepčně nápadném znaku, který je považován za podstatný, přehlížení jiných méně výrazných znaků.
- **Egocentrismus** – ulpívání na subjektivním názoru a opomíjení jiných názorů, které mohou být odlišné. Egocentrický způsob uvažování v sobě zahrnuje předpoklad apriózní správnosti a platnosti.
- **Fenomenismus** – je důraz na určitou a zjevnou podobu světa, event. na takovou představu. Pro dítě je důležité, jak se mu situace jeví. Svět je pro něj takový, jak vypadá, jeho podstatu vesměs ztotožňuje s viditelnými znaky.

- **Prezentismus** – přetrvávající vázanost na přítomnost, aktuální podobu světa, která s fenomenismem souvisí. Významnost aktuálně vnímaného obrazu světa spočívá v tom, že představuje subjektivní jistotu. Je to doopravdy tak, protože to tak dítě vnímá.

2) Způsob, jakým dítě tyto informace zpracovává:

- **Magičnost** – tendence pomáhat si při interpretaci dění v reálném světě fantazií a tak jeho poznání zkreslovat. Předškolní dítě nevnímají velký rozdíl mezi skutečností a fantazijní produkcí.
- **Antropomorfismus** – přiřítání vlastností živých nebo lidských bytostí neživým objektům. Dítě tak světu lépe rozumí, může-li jej takto interpretovat (např. slunce jde po obloze, řeka běží přes kameny apod.)
- **Arteficialismus** – způsob výkladu vzniku okolního světa nebo jeho typických znaků si dítě vytváří zkreslený dojem, že svět nějaký člověk vytvořil (např. hvězdy dal na oblohu, napustil vodu do rybníku atd.). Podobně to platí i pro lidské tělo.
- **Absolutismus** – přesvědčení, že každé poznání musí mít definitivní a jednoznačnou platnost. Tato tendence je jedním z projevů dětské potřeby jistoty. Relativita názorů dospělých je pro předškolní děti nepochopitelná.

1.1.4 Motorický vývoj

V této vývojové oblasti předškolního dítěte dochází ke zdokonalování a růstu pohybové koordinace z hlediska kvality. Pohyby jsou přesnější, účelnější a plynulejší. Dítě je hbitější, má elegantnější pohyby, je schopno naučit se napodobovat sportovní aktivity a tím se zapojit do hry s vrstevníky a dospělými. Je to častý počátek rozvíjení sportů jako je lyžování, bruslení nebo jízda na kole. I hry v tomto období jsou často spojené s pohybem.

Ve třech letech se může začít projevovat dominance ruky. Dítě už nedrží tužku celou dlaní, ale mezi ukazovákem, prostředníkem a palcem, jde o tzv. úchop špetkou. Prohlíží-li si dítě knihu, dokáže otáčet stránky po jedné. Rádo si hraje s plastelínou a oblíbenou činností je také stavění z kostek. Ve čtyřech letech již postaví věž z deseti a více kostek. Umí také postavit bránu z pěti kostek a v pěti letech schody. Kolem čtvrtého roku začíná být zcela zřejmé, která ruka je dominantní. Dominantní ruka se uplatňuje především při

složitějších činnostech, které jsou náročné na koordinaci a přesnost. Pětileté dítě již dobře zachází s tužkou a dokáže stříhat nůžkami podél linie, i když zatím nepřesně. V šesti letech je dítě zručnější, má lepší koordinaci oka a ruky. Baví ho výtvarné a rukodělné práce. Téměř všechny děti si umí v tomto věku zavázat tkaničky (<http://www.dobromysl.cz/cripts/detail.php?=962>).

I v předškolním věku má motorický vývoj dítěte velký vliv na jeho rozumovou vyspělost. Čím je dítě pohyblivější, tím je jeho styk s okolím intenzivnější a tím více dítě získá zkušenosti. Motoricky obratnější dítě se také lépe uplatní v dětském kolektivu, je v něm úspěšné a oblíbené, zatímco méně obratné děti bývají obvykle od ostatních dětí odstrkovány (Damborská, Koch, 1966).

1.1.5 Vývoj řeči

V předškolním věku se především zdokonaluje výslovnost a rozšiřuje se slovní zásoba. V šesti letech se počet užívaných slov zvyšuje na 3000 – 4000. Vytváří se tím důležitý předpoklad pro školní výuku. Dále se zdokonaluje mluvnická stránka řeči. Pro dítě se stává běžným tvoření různých tvarů slov a jejich skládání ve věty a souvětí. V tomto věku jsou věty tvořené dítětem delší a po gramatické stránce vyspělé. Ve třech letech dítě dokáže přednést jednoduchou básničku, zazpívat krátkou písničku, pojmenovat základní barvy. Rozšiřuje si také poznatky o sobě samém, jiných lidech i o světě. Kolem pátého roku začíná dítě používat řeč k regulaci svého chování podle „vnitřní řeči“. To znamená, že již pokyn neopakuje, zhodnotí si ho ve svém „vnitřním světě“ a podle toho se zachová (Špaňhelová, 2004).

Děti předškolního věku mají bohatě rozvinutou fantazii a jsou velmi zvědavé. Často se ptají dospělých na všechno, co vidí a slyší kolem a chtějí znát příčiny všech jevů a dějů. Důležitým přínosem vývoje řeči je to, že děti přecházejí k souvislému vypravování, které se opírá o jejich rozvinuté poznávací procesy a fantazii (Fraňková, Odehnal, Pařízková, 2000).

1.1.6 Emoční vývoj

Emoční prožívání dětí v předškolním věku je charakteristické větší stabilitou a vyrovnaností dítěte, než jaká byla v předchozím období. Jejich citové prožitky dětí, ale bývají stále intenzivní a s velkými výkyvy mezi krajními polohami emocí – dítě rychle střídá smích a pláč.

V tomto věku bývají častěji pozitivně laděné, ubývá negativních emočních reakcí. Emoce jsou závislé na dosažení větší zralosti CNS, ale také na úrovni uvažování, předškolní děti dovedou svoji nespokojenost vyjádřit jiným způsobem, nebo se s ní umí i lépe vyrovnat (Vágnerová, 2005).

1.1.7 Vývoj v oblasti socializace

Pojem socializace označuje proces, během kterého se jedinec začleňuje do společnosti.

Sociální vývoj tvoří velice důležitou součást celkového duševního vývoje dítěte. Spočívá především ve vývoji sociálního chování, kterým vstupuje dítě do stále složitějších sociálních vztahů s druhými (Fraňková, Odehnal, Pařízková, 2000).

Tento proces probíhá v rodině i mimo ni. Lze ji také označit jako fázi přesahu rodiny – přechodného období mezi rodinou a institucí, resp. dalšími sociálními skupinami. Předškolní věk je nutné chápat jako období přípravy na život ve společnosti. Základní způsoby sociálního chování si dítě osvojuje v rodině. Naučí se zde komunikovat, být empatický k druhým, respektovat jejich potřeby atd. Naučené sociální dovednosti používá i jinde, v kontaktu s jinými lidmi a vrstevníky.

V předškolním věku se dítě učí novým sociálním dovednostem. Rozvíjí se komunikace a zralejší způsoby interakce s jinými, ať už jsou v nadřazené pozici, nebo jsou mu rovnocenní.

I když rodinné prostředí stále zůstává hlavním zázemím, většina předškolních dětí je schopna se samostatně zařadit do jiných skupin a navázat zde vztahy, které nejsou závislé na rodičovských kontaktech. Postupně se začíná diferencovat standardní triáda oblastí, s nimiž se dítě identifikuje: rodina, vrstevníci a mateřská škola (Vágnerová, 2005).

Vztahy k vrstevníkům jsou ještě krátkodobé, nestálé, kamarádi a kamarádky se střídají podle situace. Rozdíly v mužských a ženských rolích se již více rozlišují a to v hračkách, oblékání nebo i v chování, a tak se dítě rozvíjí po stránce sociálního učení.

1.2.8 Vývoj hry

Hra je i v předškolním období nejpřirozenější dětskou činností, úzce spjatou s jeho tělesným a duševním vývojem, zejména s výrazně se obohacujícím řečovým vývojem, poznávacími procesy a s postupnou socializací. Pro dítě je velmi důležitá, osvojuje si prostřednictvím hry různé mravní návyky a osobnostní vlastnosti (Kuric, 2000).

Předškolní věk je tudíž obdobím velkého rozmachu her. Doma, na hřišti, v mateřské škole, všude se děti věnují rozmanitým hrám pohybovým, námětovým, hraním rolí aj. Od paralelní hry přecházejí ke kooperativní – děti si hrají společně, mají rozděleny úlohy a je nezbytně nutná jejich koordinace (Šulová, 2004).

Hra souvisí s rozvojem jemné motoriky a také s rozvojem poznávání. Její pestrost, spontánnost, zapojení dítěte a soustředění na ni závisí na mnoha činitelích předchozího i aktuálního vývoje a to na vztazích a atmosféře v rodině, na dostatku času, kdy si dítě může hrát a na „herních kamarádech“, kterými mohou být vrstevníci, zvířata nebo třeba plyšové hračky.

2 Výtvarný projev

Výtvarný projev odráží osobnost dítěte, vývojovou úroveň jeho vnímání, charakterové, věkové a individuální zvláštnosti dítěte. Začíná se rozvíjet po prvním roce věku dítěte podobně jako řeč.

Výtvarný projev není jen záležitostí estetickou, ale i prostředkem rozvíjení duševních funkcí, to znamená vnímáním, myšlením, představivostí a cítěním (<http://www.rodina.cz/clanek1709.htm>).

Kresba také může být jednou z metod pedagogické diagnostiky. Studium dětské kresby se zabývali psychologové od osmdesátých let 19. století. Původně byly hodnoceny poznávací složky vývoje dítěte, zejména vnímání a motorika, ale také intelekt. Později psychologové analyzovali kresbu jako jeden z projevů citového života dítěte a jeho prožitků, vitality a aktivity. Zatímco pedagogický přístup se zaměřuje spíše na zkvalitňování kresby a rozvíjení kreativity dítěte, psychologové rozvíjejí diagnostiku projektivní.

Dětskou kresbou se zabývá současná literatura pedagogická i psychologická. Ačkoliv myšlenka diagnostiky dítěte pomocí jeho kresebných výtvorů je velmi zajímavá, realizace není zdaleka jednoduchá. Vyžaduje speciální přípravu a široké odborné znalosti (Zelinková, 2007).

2.1 Počátky dětské kresby

S prvními výtvarnými pokusy – *bezobsažnými čáranicemi* se setkáváme již u ročního batolete. Jakmile se mu podaří pevně uchopit nějaký kreslicí nástroj (např. tužku, pastelku, kamínek, dřívko), začne jím přirozeným pohybem celé paže čmárat. Se zaujetím a radostí sleduje pohyby ruky a vznikající stopu, kterou nástroj zanechává. A proto je pro něj kreslení důležitější jako proces, než konečný výsledek tvoření. Dítě zkouší různé materiály a vlastní schopnosti. A tak začíná zajímavou hru s čarami, vpichy, skvrnami, otisky, tvary a zátrhy, které se liší velikostí a silou ruky na kresebný nástroj. Protože děti pracují celou paží a do pohybu zpočátku zapojují i celé tělo, je pro jejich první kresebné pokusy vhodná velká plocha papíru a měkký materiál, který zanechává na papíře viditelnou stopu i při lehkém dotyku. Velikost a směr čmáraných čar se postupně mění podle toho, jak dítě dovede pohyb

ruky usměrňovat. Když později ovládne i pohyb zápěstí, objeví se v jeho čáranicích různě hustá klubka čar i jednotlivé uzavřené kruhové útvary (Nedvědová, Zatloukalová, 2000).

2.2 Přejchod ke znakové kresbě

V předškolním období se kresba také nazývá *znaková*. Znak je jednoduché označení pro určitou věc, je mnohoznačný, tvarově redukovaný, dodržuje svislost, souměrnost a souvisí se světem dítěte. Děti kreslí nejčastěji stromy, maminku, slunce, květiny nebo dopravní prostředky.

Asi ve dvou letech hledá dítě spojitost čáranice s vlastní představou a do *bezobsažné čáranice* vkládá obsah. Pojmenuje ji nějakou věcí nebo osobou, která je mu nějakým způsobem blízká a právě vzniklá čáranice je jim podobná. Označení ale nemusí být trvalé, dítě původní název často i několikrát změní. Dítě se už také dožaduje naší pozornosti a kresbu doprovází slovem.

Mezi druhým a třetím rokem věku vzniká z krouživého pohybu nepravidelný ovál, který je první pohybově grafickou figurou čáranic. Sklánějí se doprava a prozrazují tak, že střed otáčivého pohybu byl ještě v ramenním kloubu. Menší ovály souvisí již s uvolňujícím se zápěstním kloubem.

Později přistupuje k této základní formě druhá, komplikovanější forma, která je základem úhlu. „Je to jakýsi kříž, v němž se už uplatňuje dětská schopnost vědomě měnit čáry. Tříleté dítě ovládá pohyby rukou natolik, že napodobí čáry vertikální, horizontální i kruhové“ (Nedvědová, Zatloukalová, 2000).

Uždil a Šašinková ve své knize (1982) píší, že celé dětské kreslení až do prvních let školní docházky se vyznačuje tím, že vznikající čára je výsledkem plynulého pohybu, jenž směřuje k uzavřenosti. Symbolem této pohybové jednoty je kružnice jako výsledek krouživého pohybu. Později k této krouživé dominantě přistupuje pohybové schéma úhlu, v němž jednotlivé tahy se stavějí do vzájemné negace, vytvářejí křížení.

2.3 Vývojové etapy dětské tvorby

2.3.1 Dělení dětské kresby v předškolním období podle Victora Lowefeldy (in Perout, 2005):

Období čáranic (věk 2 – 3 roky)

Ve dvou letech je již dítě zaujato stopou, kterou tuha zanechá na papíře. První pokusy o výtvarné vyjádření lze proto umístit na konec senzomotorického období, tj. kolem 18. měsíce života. V tomto období dochází k vytvoření vzorů a přístupů k sobě i k okolí. Snaha o výtvarné vyjádření výrazně přispívá k tomuto vývoji.

Toto období lze rozdělit do tří etap:

Chaotické (bezobsažné) čárání

Nahodile používané znaky zpravidla odrážejí motorickou aktivitu a vyjadřují radost z této činnosti. Čáranice nejsou pokusem o zachycení skutečnosti a chybí i vizuální kontrola. Prsty a paže nejsou užívány při kontrole kreslení, pohyb většinou vychází z ramene a chybí dospělý – špetkový úchop.

Zvládnutá čáranice

Nyní si již děti začínají uvědomovat souvislost mezi pohyby tužky po papíře a vzniklými symboly. To se zpravidla děje po šesti měsících od doby, kdy začnou čárat. Začíná se rozvíjet vizuální kontrola, vzniká souvislost mezi vizuální a motorickou aktivitou. Objevují se horizontální a vertikální linky i opakované kruhovitě čáranice. Kolem třetího roku se objevuje špetkový úchop tužky, úspěšně je napodobena předkreslená linka a kříž. Ve třech letech již umí dítě napodobit kruh, ale čtverec dosud ne.

Pojmenovaná čáranice

Za významný posun v dětské tvorbě považujeme to, když dítě začne pojmenovávat věci, které nakreslily. Říká: „To je máma.“. Nebo také činnosti: „To jsem já, když běžím.“ Někdy se hovoří o tzv. asociativní kresbě. Čárání zachycuje kinestetickou aktivitu, proto děti často vytvářejí názvy, které odkazují k typické pohybové činnosti. Někdy dítě začíná kreslit s určitým záměrem, který se však během kreslení mění. Kresby v tomto období již dodržují formát a jsou doprovázeny i verbálním doprovodem nebo mluvením k sobě samému.

Preschematické období (věk 3 – 6 let)

V této vývojové etapě je dominující psychickou funkcí fantazijně emoční složka, která určuje také způsob poznávání okolního světa. Kresby jsou dokladem představově symbolického způsobu myšlení s prvky antropomorfismu. Toto období je přímým pokračováním čáranic. Dítě začíná vytvářet znaky, o kterých je zpočátku těžké rozhodnout, co vlastně znamenají. Kolem pátého roku začínají být snadněji rozlišitelné jako lidé, stromy nebo domy. V šesti letech jsou již významy zobrazení jasné. První symbol, který se dítě pokouší vytvořit, je člověk – hlavonožec. Vznik prvních grafických podob člověka je založen spíše na dotykových, pohybových a pocitych zkušenostech než na optických vjemech a postupně se vynořuje z kruhových útvarů, ke kterým jsou přidány nohy.

2.3.2 Dělení na stádia podle Cyrila Burta (in Read, 1967):

1. stádium: **Čárání** – objevuje se zhruba od dvou do pěti let věku dítěte s vrcholem ve třech letech.

- a) *Bezzáměrné črtání tužkou* – vychází z ramenních pohybů ruky. Obyčejně děti čarají zprava doleva.
- b) *Záměrné črtání tužkou* – na toto čárání je už soustředěna veškerá pozornost, výtvar může být také pojmenován.
- c) *Napodobivé črtání tužkou* – převládající zájem je dosud svalový, ale pohyby celé paže jsou vystřídány pohyby zápěstí, obyčejně ve snaze napodobit pohyby dospělých.
- d) *Lokalizované čárání* – dítě se snaží znázornit význačné části objektu. Na něj navazuje stádium linie.

2. stádium: **Linie** – objevuje se v kresbě od čtyř let. Rozvíjí se zraková kontrola. Lidská postava se stává oblíbeným námětem. Kruh naznačuje hlavu, tečky jsou oči a dvě prosté čáry nohy. Někdy se může přidat druhý kruh naznačující tělo a další čáry jsou ruce.

3. stádium: **Popisný symbolismus** – se objevuje ve výtvarné tvorbě dětí ve věku pěti až šesti let. Lidská postava je podána přesněji, ale jako symbolické schéma.

2.4 Znaková kresba v rozvoji dětského zobrazování

Období přibližně od třech do šesti až sedmi let je pro dítě charakteristické rozvojem myšlení na základě řeči a získaných zkušeností. Dítě si uvědomuje, že svět, který jej obklopuje je možné zobrazit a pro jednotlivé věci a jevy si vytváří grafické znaky jednoduché podoby. Při kresbě se neřídí pravidly našeho vidění, ale zobrazuje to, co o předmětech a jevech ví, co ho zajímá, co právě prožívá. Dětská spontánní (bezprostřední, neřízená) kresba není tedy záznamem skutečných viděných věcí, ale spíše je obrazem dětské představy o věcech (Nedvědová, Zatloukalová, 2000).

Její obsahem je především člověk a dále vše, co s dítětem souvisí, např. dům, zvířata, dopravní prostředky a stroje, stromy, květiny, slunce apod. Z obrázku lze také odhadnout jestli je autorem chlapec nebo dívka. Děvčátka kreslí nejraději princezny, květiny, jejich kresba je hodně ornamentální a uplatňuje se tu automatismus viz kapitola 2.9.1. Chlapci kreslí stroje a to buď reálné nebo podle své vlastní fantazie. Dítě je ve svých kresbách zpočátku volně rozmisťuje po celé ploše papíru, později je seřazuje podle souvislosti.

2.5 Vývoj kresby lidské postavy

„Lidské tělo je jediná část světa, která může být zároveň pocíťována zevnitř i vnímána zvenčí“ (Uždil, 2002, str. 22). Zdá se však, že vznik prvních grafických podob člověka je založen na dotykových, pohybových a pocitových zkušenostech než na vjemy optických. Zraková zkušenost tu hraje svoji roli až později (Uždil, 2002).

Kresba lidské postavy se objevuje mezi třetím a čtvrtým rokem. „Dětské pojetí lidského těla vychází ze zkušeností s vlastním tělem, ale je i výsledkem pozorování jiných lidí“ (Vágnerová, 2005, str. 184). Prvotním znakem člověka je uzavřený kruhovitý tvar s drátovitýma nohama na jeho spodním okraji, postupně se přidávají další části lidského těla – ruce s prsty a vlasy. Nejvíce a nejpevněji se v lidské figuře znázorňuje hlava – „obličej představují především doširoka otevřené oči, tedy důkaz života“ (Uždil, 2002, str. 22) a Vágnerová (2005) uvádí, že největší význam pro ně má lidský obličej, protože je důležitý při navazování sociálního kontaktu a to nejdříve s matkou – její tváří. Tomuto prvnímu znázornění lidské postavy se říká *hlavonožec*. K zobrazení trupu dochází až nakonec – nohy spojí k sobě vodorovnou čarou. Někdy ho doplní typickým dětským znakem – pupíkem a tím postupně přechází v označení *paňáka*.

První pokusy o znázornění člověka dostaly své jméno paňák, protože se spíše podobají hadrové loutce než živému člověku. Děti ho kreslí přibližně od pěti let. Nedostatek znaků a zvláštní strnulost kreslířského pratypu člověka je však vyvážena mnoha přednostmi. Kresba má již jistou linii, kterou dítě neopravuje. Dítě si již více uvědomuje své tělo a snaží se jednotlivé části těla znázorňovat (Uždil, 2002). Trup se již osamostatňuje a děti se mu více věnují. Paňáka „oblékají“ a také mu kreslí vlasy typické pro ženu a muže a tak již rozeznávají gender identitu. Asi v šesti letech dítě člení tělo velmi zřetelně, nasazuje paže k trupu, ne již k hlavě, protože si dítě osvojilo znázorňování krku. Různou velikostí naznačuje jejich důležitost a význam, označujeme to pojmem *významová perspektiva*. Pohyb, vzájemné souvislosti a vztahy postav bývají obvykle vyjádřeny jejich přibližováním, nakláněním a seskupováním. Děti navíc přikreslují předměty, které se situací nebo dějem souvisejí, např. hřeben a deštník (maminka se češe, prší). Později dovede dítě vyjádřit i určitý typ postavy (princezna, kosmonaut) a její duševní stav, např. pláč, smích apod. Když chce znázornit sebe, vnímá své tělové schéma poněkud odlišně, anebo jak je se svým tělem spokojeno. Některou část dítě třeba nevyznačí, protože ji nepotřebuje a není pro něj tudíž důležitá.

2.6 Výtvarné vyprávění

Když chce dítě nějaký děj výtvarně vyjádřit, pomáhá si několika postavami a věcmi, které mají tento děj symbolizovat a vše je zahrnuto do jedné kresby. Je nutné si takový obrázek dobře přečíst, protože dítě rozmisťuje scény po ploše papíru někdy bez velkého promýšlení. Ale i když je kresba pro dospělé málo srozumitelná, pro malého kreslíře má velkou výchovnou hodnotu. Vznikají tu pro něj navíc úkoly, jejichž řešení vyžaduje maximální soustředění a vynalézavost (Uždil, 1982).

2.7 Interpretace dětského výtvarného projevu

Dětskou kresbu, malbu nebo jiný výtvarný projev dítěte bychom neměli opravovat, ani bychom dítěti neměli nic předkreslovat nebo jinak mu vstupovat do této činnosti. Předkreslování, stejně jako podceňování dětského výkonu, nebo naopak jeho nezasloužená chvála výtvarný projev dítěte brzdí a zájem o výtvarnou činnost tlumí.

Rodičům je doporučeno, aby se snažili respektovat a chápat zvláštnosti dětského zobrazování skutečnosti a výtvořů dětí brali vážně, protože to, co je v dětském obrázku pro

dospělého nepochopitelné, může být pro dítě významné. Dítě zobrazuje to, co prožívá a jeho výtvarný projev je plnohodnotný jen tehdy, jestliže není obkreslen nebo pozměněn zásahy dospělých (Nedvědová, Zatloukalová, 2000).

2.8 Způsoby výtvarného vyjádření

2.8.1 Kresba

Významný švýcarský biolog a psycholog Jean Piaget ve své knize (1997) píše, že kresba má ve vývojové řadě místo mezi symbolickou hrou a obraznou představou. Podobně jako symbolická hra je kresba provázána funkční radostí a má sama v sobě cíl. S obraznou představou sdílí snahu napodobit skutečnost. Luquet (in Piaget, 1997) nazývá kresbu hrou. Kresba a hra tedy spolu těsně souvisí.

Kreslení je nejužívanější technikou při zobrazování. Obyčejná nebo barevná tužka a kus čistého papíru umožňují dětem kresbou zachytit jejich myšlenky, touhy a přání, nebo pohotově vyjádřit vztah k okolní skutečnosti. Pro některé dospělé je to velmi složitý proces ale pro děti ne. Jim v jejich bezprostřednosti nedělá obtíž uchopit tužku a něco kreslit po papíře, buď nahodilě čáranice u mladších dětí nebo svoji představu u starších dětí. Také někdy děti kreslí, aby napodobily své rodiče nebo sourozence při psaní. Papír a tužka jsou nejnepříjemnější po ruce a děti mohou kreslit podle svého zájmu a zaujetí (Razáková, 1986).

2.8.2 Malba

Malování vede děti k barevnému vnímání okolí. Stejně jako kreslení patří mezi nejoblíbenější zaměstnání dětí. Čistota jasnosti barev a jejich výběr jim umožňuje barevně zobrazit okolní svět i výtvary vlastní fantazie. Radost z barvy přináší zpravidla i větší odvahu k práci. Děti poznávají jednotlivé barvy, pokoušejí se využívat jemnějších i výraznějších barev, prakticky poznávají i možnost míšení barev podvojných z barev základních.

Malování dítěti neumožňuje zachytit detaily jako kreslení, ale svou barevností je malba mnohem výraznější než kresba. Není však správné dávat malování přednost před kreslením, obě činnosti jsou ve výtvarné výchově dětí stejně důležité pro rozvoj myšlení a dovedností dítěte.

Barvy a štětce děti vždy velmi lákají, a tak si děti brzy osvojí nejjednodušší techniku malování, odlišnou od kreslení. Zpočátku s barvami experimentují, míchají je, roztírají je prsty i dlaněmi a současně tak poznávají jejich vlastnosti a výtvarné možnosti podobně jako u každého nového materiálu nebo nástroje, který je dětem nabídnut.

Při malování si dítě vybírá a řadí barvy vedle sebe i přes sebe tak, jak se mu to líbí a jak ho to uspokojuje. To se dětem předškolního věku většinou dobře daří (Razáková, 1986).

2.9 Prvky dětské tvorby

2.9.1 Typické znaky

Kresebných znaků, které si dítě vytváří, není mnoho a jsou poměrně stálé, protože každá změna osvojeného znaku je pro dítě obtížná. Některé znaky přetrvávají v dětských kresbách a malbách až do školních let. Kromě postav děti kreslí rády zvířata, která zprvu zobrazují nejčastěji v horizontální poloze a z profilu jako nesymetrický tvar, hlavu kreslí z en face a s lidským obličejem, tzv. **antropomorfismus**.

Jedním z typických znaků je **transparence** – schopnost vidět skrz, průhlednost věcí průhledných i neprůhledných – např. dům děti kreslí bez čelní stěny, vidíme tedy dovnitř domu, dítě zobrazí vše, i to, co ve skutečnosti není vidět – babička v břiše vlka, osoby v autobuse atd.

Objevuje se tu pravidlo pravého úhlu, kterému se říká **R-princip**. Např. hrnec stojí kolmo k desce stolu, komín je umístěn kolmo ke střeše, kolmo rostou větve stromu atd. Tento způsob zobrazení je dán potřebou dítěte rozlišit jeden směr od druhého – svislý k vodorovnému.

Zajímavým principem, který někdy působí v opačném smyslu je **grafoidismus** – naklánění kresby ve směru písma.

Někdy dítě s oblibou opakuje naučený znak, např. okny zaplní průčelí domu, knoflíky nakreslí po celém oděvu paňáka. To se nazývá **grafický automatismus**. Uplatňuje ho nad míru a může poškodit věcný ráz kreseb. Jak se zdá, je i vlastním základem přílišného zdobení a tzv. **nepravého ornamentu**. Ten má však i jinou příčinu. „Rozvíjí se tam, kde dítě nedovedlo sledovat složitý tvar nebo nepochopilo jeho funkci a tektoniku“ (Uždil, 2002, str. 54).

Také **rytmus, opakování a symetrie** jsou principy, které se v dětské kresbě a malbě hodně uplatňují. Jsou základem kompozičních schopností v členění plochy a formální jednoty celého výtvaru, působí harmonicky a rovnovážně (Uždil, 2002).

2.9.2 Zobrazení prostoru a objemu

„Uspořádání kresby dítěte odpovídá životu dítěte. Tím, jak dítě roste, jeho chápání prostoru se postupně zdokonaluje“ (Davido, 2001).

Pro znázornění objemu předmětu má dítě zvláštní možnosti, znázorňuje ho jako **plošné uspořádání objemu**, kdy jednotlivé pohledy na předmět – např. nahléd a podhled jsou spojeny v jeden celek. Při zobrazení vnitřního objemu užívá dítě princip **transparentnosti**. „Základ prostorového uspořádání scény je položen, jakmile dítě začne považovat dolejší okraj papíru za jakousi zem, k níž tíhnou jakoby ovládané gravitací“ (Uždil, 1982). Je znázorněna spodní linií. Dítě ji také kreslí proto, že potřebuje do obrázku umístit více postav nebo předmětů. Touto vodorovnou linií bývá v kresbách dětí na horní části papíru naznačeno i nebe. Starší děti již vyznačují nerovnosti terénu (např. skály, kopce), v kresbách sedmiletých dětí se může objevit i zmenšování figur a věcí směrem od popředí k horní části výkresu.

Děti často využívají znázornění prostoru, kterému se říká **sklápění**. Pojmenování má vystihovat náš dojem při pohledu na kresbu znázorněnou v půdorysném pohledu (např. cesta, plot, rybník). Ten je viděn v plném nahlědu ale věci, které stojí kolmo k základně jsou jakoby sklopeny do půdorysu podél osy (např. stromy u silnice), nebo seřazeny okolo středu (např. tráva u rybníka). Sklápění je ve skutečnosti plošné uspořádání prostoru a má také stejný charakter (Uždil, 2002).

2.9.3 Profil

Když chce dítě nakreslit postavu z profilu, nezakládá svoji kresbu na zrakových vzpomínkách. Sestavuje ji v prostoru, jak se mu to hodí a jak je ve znázorňování postavy zručné.

Velmi charakteristickým stadiem, na kterém je vidět, že se profil nezakládá na zrakové vzpomínce, ale na představivé práci a na schopnosti operovat s představami až téměř racionálně, je tzv. *smíšený profil*. Když chce dítě naznačit pohyb postavy, nakreslí

nos a chodidla z profilu, ústa zobrazí zepředu. S kombinací pohledu zepředu a ze strany se setkáváme i u kreslení zvířat (Uždil, 2002).

2.10 Základní symbolika znázorňování domu, stromu a rodiny

V psychologických poradnách a při arteterapeutických sezeních se s klienty provádějí kresebné testy. Důležitá a hodně používaná je kresba lidské postavy, začarované rodiny, domu a stromu. Sledují se tu také použité barvy.

2.10.1 Dům

Znázornění domu patří k jedním z nejoblíbenějších dětských témat a vypovídá hodně o osobnosti a charakteru dítěte. Nese v sobě symboly – přístřeší, rodinné teplo, otevření vnějšímu světu atd. Děti kreslí dům jako postavu a jeho prostřednictvím vyjadřují stavbu svého „já“. Existuje dům-chýše v oválném tvaru, tedy dělohy; chrám vytažený do výšky; společenský dům; kostel; větrný mlýn apod.

Když dítěti jakoby nestačí velikost papíru, dům zaplňuje celý papír nebo „přesahuje“, je velmi pravděpodobné, že dítě touží po projevech lásky, po adaptaci nebo po ovládnutí svých pudů. Za ideální útočiště jsou považovány domy ve tvaru zámku.

Ve všech věkových kategoriích je osamělý, nepřístupný dům, který nemá dveře a je obehnán přehnaně vysokým plotem, nebo k němu nevede cesta znakem nezdaru a prohry. Okna bývají obvykle otevřená a děti do šesti let je kreslí vají přilepená po obou stranách průčelí těsně k hraně zdi, tzv. vyplňování.

Velmi důležité je, jakým způsobem je znázorněna cesta. Obvykle vede ke dveřím a u narušených dětí může být zaslepena – vybarvena černě nebo červeně. To signalizuje úzkost nebo agresivitu.

Z obrázků domu se dvěma komíny někteří odborníci usuzují společné soužití rodičů v jednom domě. Děti, jejichž rodiče již spolu nežijí, obvykle zobrazují dva samostatné domy – otcův a matčín (Davido, 2001).

2.10.2 Strom

Strom je symbolem člověka. Stejně jako postava člověka i strom prodělává vývoj podle svého autora kresby.

Dobře se vyvíjející dítě kreslí během svého vývoje různé stromy. První jsou čáranice, pak stejně jako postava nabývají vzhledu hlavonožce, později se kmen směrem dolů rozšiřuje, ale ještě na něj nenavazuje země, ani nemá kořeny. V dalším stadiu již děti znázorňují zem a kořeny. Tato nová etapa odpovídá dobrému zařazení dítěte do rodinného a sociálního života.

Kolem 8. až 10. roku většina dětí kreslí korunu stromu jako „kouli“ – kmen a listy symbolizuje nepřerušovaná zahnutá čára. Tím, jak dítě roste, jeho strom nabývá znaků rostliny zvláštního typu. Jestliže dítě po 10. roce stále kreslí strom jako „kouli“, značí to opoždění duševního nebo citového vývoje.

Také je nutné zabývat se podrobněji strukturou stromu, který se skládá ze dvou částí: stabilní (kořeny, kmen, větve) a dekorativních prvků (listy, plody a okolí). Kmen představuje stabilitu jedince. Větve mohou vyjadřovat, jak dokáže uplatnit svou osobnost ve vztahu k okolí. Poškození kmene je důvodem nějakého traumatu v minulosti a čím výš na kmene se nalézá, tím kratší doba od něj uplynula. Strom široký dole může poukazovat na materiálně založené dítě. Směřuje-li naopak strom především nahoru, bude dítě založené duchovně a mysticky (Davido, 2001).

2.10.3 Kresba rodiny

Podle toho jakým způsobem je rodina znázorněná, lze z kresby poznat vzájemné vztahy členů rodiny. Z obrázku se dozvídáme:

- v jakém pořadí jsou nakresleni členové rodiny a jestli tam někdo nechybí. Někdy se rodina zabývá nějakou činností a tak se ptáme, jestli je to tradiční rozdělení práce na „mužskou“ a „ženskou“ práci.
- jestli jsou tu nakreslena zvířata, jsou-li na okraji, nebo zaujímají-li důležité místo.
- jak je to s předměty, jestli kresbu jen doplňují nebo mají klíčové postavení.

Na první pohled lze také zjistit, zda kresba rodiny zaujímá celou nabízenou plochu, nebo zda je umístěna excentricky. Vpravo bývá sféra rodiny laděné extrovertně, vlevo introvertně. Horní část je sféra spíše optimistická. Naopak dole na stránce je prostor pro pesimisty. Slabé čáry symbolizují nedostatek energie. Kontura kresby je jakousi bariérou mezi postavou a jejím okolím. Nezřetelná naznačuje určitou zranitelnost.

a) Osoby a „zobrazení“ v kresbě

Jestliže nějaká osoba chybí, bývá kresba interpretována jako projev citového strádání.

b) Velikost postav

Zjednodušeně lze říci, že čím je postava větší, tím je pro dítě významnější. Platívá to alespoň v některých aspektech. I malá postava může být svým faktickým vzrůstem velmi významná. Naopak malá postava může znamenat buď malý význam, nebo „splněné přání“ udělat člověka bezvýznamným alespoň v kresbě. Nápadně malé kresby (často u autoportrétů) mohou naznačovat až pocity méněcennosti. Vysoké postavy mohou naznačovat snahu po uplatnění.

c) Pořadí postav

Všímáme si toho, kdo je na nakreslen první až poslední. Naznačuje to (autorem kresby vnímanou) pozici dotyčného v rodině. Důležité je i pořadí postavy směrem od samotného dítěte – autora. Opět interpretujeme opatrně – pozice na okraji kresby totiž může naznačit i introverzi. Naopak extroverti bývají ve středu dění.

d) Způsob zobrazení

Pokud autor kreslí všechny postavy stejně, naznačuje to obvykle nedostatek kreslířských dovedností nebo nechutí v dané chvíli kreslit. Něco jiného je, pokud jsou velmi podobné či stejné jen některé postavy, třeba jen rozličné velikosti. Např. syn, který je velmi podobný otci, se s ním zřejmě identifikuje. Zobrazení zepředu naznačuje extroverzi, z profilu může naznačovat introverzi. Zobrazení zezadu bývá projevem agresivních impulzů nebo náznakem snahy dotyčného z rodiny odstranit. Otočení na jinou stranu než ostatní naznačuje buď izolaci, nebo nezájem autora o rodinu.

e) *Výraz postav a zobrazení částí těla*

Výraz tváře do jisté míry odráží náladu, kterou dané osobě připisuje autor jako dominantní. Tato interpretace je jen orientační a nelze z ní dělat konečné závěry. Naznačuje spíše určitý způsob uvažování.

- *hlava* bývá obvykle kreslena jako přiměřená. Velká může naznačovat větší sebevědomí.
- *vlasy* údajně mohou symbolizovat vitalitu a erotické vlivy – to za předpokladu poměrně bujných nebo alespoň přiměřeně naznačených kadeří. Nenakreslené vlasy bývají chápány jako projev úzkosti anebo i potlačených erotických impulzů.
- otevřené *oči* lze skórovat směrem k extroverzi, zavřené naopak k introverzi. Pokud nejdou nakresleny, naznačuje to obtíže či ztrátu kontaktu. Velké oči s nakreslenými panenkami a zdůrazněnými řasami mohou být známkou kreslířského umu, mohou ale naznačovat i vztahovačnost.
- velký *nos* bývá známkou vnímané sebejistoty. Chybění nosu naznačuje uzavřenost a tajnůstkářství.
- *ústa* jsou při obdobných úvahách obrazem orálních přání od obliby dobrého jídla přes kouření až po erotiku.
- nápadné a zdůrazněné *uši* mohou být vnímány jako obraz zvýšené citlivosti zejména na kritiku či náznaky ohrožení pozice, jakož i projev tajnůstkářství nebo i vztahovačnosti.
- *ruce* mají v kresbách tohoto typu poměrně velký význam. Jejich vynechání bývá interpretováno jako důsledek pocitů viny. Lze uvažovat i o závažnějších obtížích ve vztahu k lidem. Způsob držení rukou má vztah k snadnosti a ochotě při navazování mezilidských vztahů. Ruce za zády nemusí být vždy jen odmítání takového kontaktu, někdy mohou naznačovat i snahu nezadat si a zachovat si odstup. Překřížené ruce přes trup naznačují spíše tendenci odstupu a obraně.
- *nohy* vyjadřují „způsob, jak si člověk stojí“. Souvisí to se sebejistotou na jedné straně a nejistotou o sobě samém na straně druhé.

f) *Šrafování a stínování*

Tímto způsobem bývají naznačeny pocity jak proti konkrétní osobě, tak i určité výhrady vůči celé rodině. Takové zpracování kresby nesvědčí pro dobrou adaptaci v dané skupině.

g) Vynechání některé osoby

Vynechání znamená potlačení existence a interpretaci, aby tady daná osoba raději nebyla. Lepší variantou je, když dítě situaci okomentuje: „Tatínek je v práci“. Nebo: „To je naše rodina a my s mamkou jsme na aerobiku“. Pokud dítě tvrdí, že na daného člověka zapomnělo, jsou tu opět dvě možnosti. Interpretace podle psychoanalytického „chybného výkonu“ potlačením, což odpovídá výše uvedené „špatné zprávě“, nebo opomenutí bez hlubších souvislostí. To bývá častější u vzdálenějších členů rodiny.

h) Zvláštní pozornost věnovaná některé části kresby, opravy, nápadné gumování

Obvykle jde o naznačení konfliktu, jenž souvisí s danou osobou případně s částí těla. To znamená s tím, co bylo zdůrazněno či opravováno. Gumování bývá navíc projevem úzkosti a nejistoty.

ch) Eventualita použití barev

Kresby rodiny bývají obvykle malovány obyčejnou tužkou ale pastelky mívají své výhody. Umocňují obsah i dojem z kresby a v rámci nahlédnutí do světa dítěte, obrazně řečeno, otevírají i další komnaty. Dobře adaptované děti nezůstanou, mají-li k dispozici pastelky, u jedné tužky, ale volí tři i více, introverti jich volí zpravidla méně. Typické extrovertní barvy jsou teplé – červená, žlutá, oranžová. „Introvertní“ barvy jsou chladné – zelená a modrá.

2.11 Barevnost v dětských výtvorech

I když je volba barev individuální, dávají děti většinou přednost barvám teplým v čistých sytých tónech (oranžové, červené, žluté). Důležité jsou pro dítě i barvy tmavé, které dobře kontrastují se světlou plochou papíru. Většinou děti používají barvy v souladu s vžitou zrakovou představou, např. tráva je zelená, nebe modré, ale často děti popouští uzdu své zálibě v barvách. Barevnost je také odrazem momentálního citového rozpoložení, nějakého problému nebo psychické poruchy (Davido, 2001).

Zpočátku s barvami experimentují, míchají je, roztírají je prsty i dlaněmi a současně tak poznávají jejich vlastnosti a výtvarné možnosti podobně jako u každého nového materiálu nebo nástroje, který je dětem nabídnut. Většinou děti používají barvy v souladu s vžitou zrakovou představou, někdy dítě popouští uzdu své zálibě v barvách. Barevnost je

také odrazem momentálního citového rozpoložení, nějakého problému nebo psychické poruchy (Razáková, 1986).

Symbolika barev je součástí základní a velmi obsáhlé symboliky, s níž se setkáváme v nejrozmanitějších oblastech života, a která se týká lidí a věcí. Pochází již z dávných dob. Barva nejen v dětských, ale obecně v lidských výtvorech je velmi důležitá, jestliže chybí, poukazuje na citovou prázdnotu, někdy až asociální tendence. Při použití barvy se uplatňují její různé vlastnosti, zejména intenzita, hustota, viditelnost z dálky a odstín. Tyto prvky se vzájemně doplňují a dotvářejí hodnotu daného výtvoru. Některé spojení určitých barev působí harmonicky, jiné naopak působí hodně křiklavě, nesouladně a ukazuje na poruchu, která bývá citového původu. Děti používají barvy dvěma způsoby, napodobují přírodu, nebo se nechávají vést svým nevědomím (Davido, 2001).

2.12 Význam barev

Červená

Je barvou vitality, síly, života, ohně a také podporuje sexualitu. V předškolním věku je zcela normální, když děti používají výhradně červenou. Její používání ve větší míře po šestém roce poukazuje na tendenci k agresivitě, hyperaktivitu a nedostatečnou kontrolu emocí (Šicková – Fabrici, 2002).

Modrá

Je to barva nekonečných dálek ale i konzervatismu, povinnosti nebo sebezpozorování. Podle asocičního řetězce je za modrou označována barva matky. Při použití modré se může pracovat se studenými nebo teplými odstíny. Nese tedy v sobě velmi protikladné významy. Modrá je jakoby zrcadlem nitra člověka (Šicková – Fabrici, 2002).

Šestileté děti používající modrou barvu jsou dobře adoptovaní. V nižším věku děti, které používají více modrou než červenou barvu své chování více kontrolují. Pokud používají pouze modrou, poukazuje to na přílišnou sebekontrolu (Davido, 2001).

Zelená

Je barvou rovnováhy mezi modrou a žlutou. Symbolizuje naději a klid. Je dobrá pro nervový systém, protože ho podporuje, působí uklidňujícím způsobem, z tohoto důvodu mají lékaři zelené oblečení na operačním stole. Používání zelené je srovnatelné s modrou.

Odráží spíše sociální vztahy – je to barva se silným sociálním cítěním. Mnoho zelené však může způsobovat depresivní efekty, např. u vojáků (Šicková – Fabrici, 2002).

Bílá

Je to barva sterility a kapitulace. Symbolizuje čistotu a jasnost ale také nevinnost a naivitu. Jestliže někdo doplňuje bílou barvou jiné, jde o vyrovnanou osobnost. Může také vyjadřovat jednotu, protože ostatní barvy jsou v ní obsažené. Tato barva představuje plodnost, ale na druhé straně i smrt. Kellogová (in Fincher, 1991) uvádí, že když je bílá použita přímo na bílý papír, je možné to interpretovat jako potlačování, ukryvání něčeho uvnitř nebo nechuť přijímat pocity těla (Šicková – Fabrici, 2002).

Žlutá

Je často spojována s červenou barvou anebo je používána samostatně. Řadí se mezi výstražné barvy – upozorňuje před překážkou a právě žluté reflexní vesty se nejčastěji v dopravním provozu využívají. Někdy ukazuje na velkou závislost dítěte na dospělém. Bývá často nazývána barvou levé hemisféry – stimuluje ji a podporuje duševní kapacitu člověka (Šicková – Fabrici, 2002).

Černá

Je barvou tajemna, smutku a askeze. Vyskytuje se v jakémkoli věku a prozrazuje určitou míru úzkosti, prožité trauma nebo deprese (Šicková – Fabrici, 2002). Symbolika černé je však zvláštní v období puberty ale někdy svědčí i o bohatém vnitřním životě (Davido, 2001).

Hnědá

Je to barva země, pokory a askeze. Je barvou trpělivých, spolehlivých a silných jedinců, kteří pomáhají potřebným. Hnědá „uzemňuje“ (Šicková – Fabrici, 2002).

Spolu s tmavými nevýraznými barvami odráží špatnou rodinnou i sociální adaptovanost dítěte a jeho různé konflikty. Tyto „regresivní“ barvy volí často umíněné děti (Davido, 2001).

Růžová

Růžová je barvou nezralosti nebo naivity. Symbolizuje lásku. V kombinaci s černou může signalizovat negativní pocity o sobě samém (Šicková – Fabrici, 2002).

Oranžová

Oranžová vzniká ze žluté a červené, tedy jako kombinace životní energie a intelektu. Pomáhá mobilizovat lidi, kteří upadli do letargie a depresí. Je to barva extrovertů, mládeže, síly a nebojácnosti (Šicková – Fabrici, 2002).

Šedá

Protože šedá vzniká kombinací bílé a černé, je tudíž barvou kompromisu mezi těmito barvami. Snižuje intenzitu barvy vedle ležící. Ve svých výtvorech ji používají děti v dětských domovech, které prožily trauma a depresivní klienti (Šicková – Fabrici, 2002).

2.12.1 Interpretace barev

Při interpretaci symboliky barev je však nutné přihlížet k mnoha dalším faktorům jako jsou kulturní vlivy, móda, linie a formy, ale také kombinace barev, jež naznačuje konflikt mezi těmito dvěma tendencemi. Používání barev záleží i na temperamentu dětí. *Extrovertní dítě*, které je impulzivně činorodé, překypuje afektivitou, používá velký počet barev, především červenou, žlutou, oranžovou a bílou. Naproti tomu *introvertní dítě*, s nímž se obtížněji navazuje kontakt se spokojí s malým počtem barev – průměrně s jednou až dvěma, většinou s modrou a zelenou, fialovou a černou, případně šedou.

V interpretaci kresby nemá barva absolutní hodnotu, ale z obecného hlediska teplé barvy svědčí o vyrovnanosti, zatímco tmavé barvy ukazují na tendenci ke smutku, úzkosti, případně na odpor k někomu nebo něčemu. Bledé odstíny vyjadřují citovou nevyrovnanost nebo špatný zdravotní stav (Davido, 2001).

2.12.2 Upřednostňování barev u dětí

Pogády a kol. (in Šicková – Fabrici, 2002) zkoumali upřednostňování barev u dětí do deseti let. Chlapci upřednostňují červenou, žlutou a modrou, děvčata červenou, fialovou, žlutou a modrou. Autor uvádí, že při výběru barev hraje svoji nezastupitelnou roli nálada, osvětlení místnosti a barva jejích stěn. A Löwfeld (in Šicková – Fabrici, 2002) tvrdí, že čtyř až sedmileté děti používají barvy pro zážitek z ušpinění. Starší děti již objevují vztah mezi barvou a objektem.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

3 Cíl

Cílem kazuistické studie je vhodnými a přiměřenými metodami zjistit a porovnat stav výtvarného zobrazování dvou dětí, které navštěvují mateřskou školu. V rozboru kreseb se zaměřit na zobrazení lidské figury, vývoj grafomotoriky, zpracování plochy, práci s barvou, ale také poukázat na dětské výtvarné řešení zadaného tématu. Východiskem bude jejich tvorba řízená i spontánní v určitém časovém rozmezí.

3.1 Použité metody

Jednotlivé obrázky budu analyzovat ve smyslu sledování charakteristických prvků výtvarného zobrazování dětí předškolního věku.

Bude uvedena kazuistika dětí a popisy obrázků s jejich obrazovou přílohou. Tato metoda propojení obrazu s textem je zvolena proto, že okamžitý vizuální kontakt slova s obrazem je nejlepší pro vnímání dané problematiky. Kazuistika je doplněna rozhovorem s rodiči a současnými učitelkami.

Metody:

➤ *výtvarná činnost*

Obrázky jsou nakreslené buď na volné téma nebo na předem zadané.

➤ *přímé pozorování*

Pozorování bude dlouhodobé s cílem získat náhled na proces tvorby, jeho vývoj a posun.

➤ *rozhovor*

Informace budou získávány v přímé interakci s dítětem a to buď rozhovorem volným nebo řízeným.

3.2 Popis práce

Vybrala jsem si dvě pětileté děti – Rebecu a Daníka, u kterých jsem sledovala jejich výtvarný projev. Obrázky jsem chronologicky řadila podle dosaženého věku dětí. Věk jsem uvedla společně s pořadovým číslem a názvem v zápatí obrázku. V popisech obrázků jsem napsala formát papíru a techniku zpracování. Popis obrázků obsahují také poznámky, které děti během své výtvarné tvorby uváděly.

3.3 Výzkumné otázky

- 1.** Jak se změní výtvarná produkce předškolních dětí v průběhu 1 roku? Dojde v této produkci k viditelným kvalitativním změnám?
- 2.** Bude se nějakým způsobem lišit výtvarný projev dívky od chlapce?
- 3.** Bude mít dívka grafomotoriku na konci sledování na vyspělejší úrovni?

3.4 Analýza výtvarného projevu

3.4.1 Kazuistika č. 1 – Daník

Daník je šestiletý chlapec, který začal navštěvovat mateřskou školu ve třech letech. Letos na podzim nastoupí do základní školy.

Je jedináček, nyní žije s maminkou a jejími rodiči, protože se jeho rodiče rozvedly. S otcem se vídává také často a mají spolu pěkný vztah. S výchovou jsou matce nápomocni babička a děda. Jeho babička je bývalá učitelka na základní škole a hodně se mu věnuje s přípravou na školní docházku. Dědeček doma nahrazuje vnukovi otce a rozvíjí v něm zájem o zvířata a technické věci.

Daník je hodně komunikativní, rád vypráví a sděluje své zážitky a pocity. Má velkou fantazii a je velmi kreativní. V oblasti verbální nemá problémy – artikulace se mu velmi zlepšila. Rozumové schopnosti jsou na vyšší úrovni. Jemná i hrubá motorika odpovídá věku, je vyhraněný pravák.

Umí zorganizovat hru a zaujmout vedoucí postavení. Je schopen uklidit si hračky a kontrolovat své věci. Nemá potíž požádat dospělého o pomoc. Zadané úkoly se vždy snaží splnit svědomitě. Dokáže se věku úměrným způsobem koncentrovat na činnost. Je vidět, že je zvyklý komunikovat a pomáhat dospělým. Pracuje samostatně a iniciativně. V běžných situacích vystupuje Daník sebejistě se zdravou dávkou vhledu. Pokud před ním vyvstane nová situace, snaží se ji vyřešit.

Dan je velmi živé a spontánní dítě, k svému věku je přiměřeně fyzicky i psychicky vyzrálý. Nemá projevy agrese ani úzkosti. Má milou povahu. Emočně působí vyrovnaně, svůj smutek i radost dokáže vyjádřit a adekvátně ke svému věku pojmenovat. Působí sebejistě, ale respektuje ostatní. Nemá problém zapojit se do kolektivu, navazuje kontakty s dětmi i s dospělými. Kvůli tomu, že doma žije jen s „dospěláky“, je pro něj mateřská škola hodně důležitá pro socializaci s vrstevníky.

Při výtvarné práci postupuje velmi rychle, s jeho matkou jsme se shodly, že je „rychlókreslíř“.

Jeho chování vykazuje známky dobré socializace. Mezi ostatními vystupuje slušně a kultivovaně. Komunikace s ním je příjemná a veselá. Je zralý na vstup do základní školy.

Rozhovor s matkou Daníka

Zvykl si do dobře na mateřskou školu?

První dny byly bezproblémové, ale pak začal být plačtivý a nechtěl tam zůstat a tak jsme ho nechali ještě 6 měsíců doma. Potom nastoupil do jiné školky. Zvykl si tam lépe, také občas plakal, ale to je asi normální. Upravilo se to velmi rychle. Na školní rok 2008/2009 přešel do MŠ v jiné části města kvůli přestěhování a zde si zvykl absolutně bez problémů. Dokonce řekl, že je to tady lepší než v minulé školce. Ve školce se mu líbí, našel si tu nové kamarády. Potřebuje děti, protože nemá sourozence. Do školky se těší.

Jaké máte vy a manžel zaměstnání?

Já jsem administrativní pracovník (referent samosprávy majetku města) a manžel je technikem u telekomunikační firmy.

Co rád dělá, s čím si doma rád hraje?

Daník miluje stavebnice LEGO, má ohromnou představivost a skládá si sám bez návodu skvělá auta a roboty. Moc rád kreslí a pracuje s modelínou. Také ho zajímají dinosauři, rytíři. Rád hraje divadlo.

Hraje si raději sám nebo s společně s druhými dětmi?

Je zvyklý si hrát sám a když má potřebu, řekne si a hrajeme si spolu. Když trávíme čas s dětmi od známých, hraje si rád na piráty a nacvičí si nějaké divadlo.

Jaký je Váš volný čas s Danem?

Hodně čteme, rád poslouchá a třeba si u toho něco dělá. Miluje pohádky, pohádkové příběhy i vyprávění o dětech (např. Kája Mařík). Zajímá se o dinosaury a pralidi, sledujeme naučné filmy z projektu BBC. Skládáme společně nové věci z Lega, když mu to nejde a potřebuje pomoci. Chodíme na turistické výlety, jezdíme na kole, letos se naučil dobře lyžovat a také ho baví bruslení.

Jaké je jeho chování doma? Je hodně akční apod.?

Je hodně upovídaný a jeho fantazie nemá mezí. Pořád si něco představuje a žije ve svém světě. Je stále v pohybu a rád se předvádí.

Má nějakého dlouhodobějšího kamaráda poblíž místa bydliště, se kterým se často stýká a hraje si?

Nemá, protože jsme se přestěhovali. Ale má kamarády, se kterými se často vidáme.

Zdravotní stav Dana: Je nemocný často nebo jen ojediněle?

Býval často nemocný, bere léky na podporu imunity. Letos se to velmi zlepšilo a nebyl kromě několika nachlazení více nemocný.

Hodnocení vývoje výtvarného projevu Dana podle současných učitelk

Hodnocení Daniela Fořta v mateřské škole je ovlivněno délkou docházky do naší MŠ (pouze jeden rok). Dalším faktorem ovlivňující hodnocení je malý zájem Dana o samostatnou a svobodnou výtvarnou činnost. Dan nemívá vnitřní touhy se výtvarně projevat. Je spíše konstruktivní, technický typ dítěte.

Pokud však ke kresbě či malbě přistoupí, jeho díla obsahují detaily a propracovanost. Přesto však působí dojmem, jako by je chtěl mít velmi rychle hotové (nevybarvuje, ale vyčmárává). Někdy se pustí do díla s velkou zbrklostí. U většiny prací má Dan problém s rozvržením a umístěním díla na papír. Pokud se mu tam objekt nevejde, tak to neřeší (např. postavě chybí ruka, nebo kousek nohy) nebo je tam nějak natlačí. Pokud má k dispozici velký formát papíru je schopen ho celý využít. Většina namalovaných věcí je větší, než u jeho vrstevníků. V tomto se odráží jeho dominance a Jáství. Díla jsou barevná, barvy volí odpovídající realitě. Žádnou barvu neprotěžuje ani se žádné nevyhýbá.

Z našeho pohledu Dan zdárně prošel všemi vývojovými etapami dětské kresby bez větších odchylek od normálu. Jeho výtvarný projev odpovídá vývojovému stádiu předškoláka.

3.4.2 Výtvarná tvorba

Výtvarné práce jsem u Daníka začala sledovat ve školním roce 2007/2008, kdy mu bylo 5 let a 7 měsíců.

Zpočátku nesou kresby rysy hyperaktivity a grafomotorických obtíží, tyto projevy ale postupně mizí. Lze to pozorovat hlavně na **obrázku č. 1** (formát A4, tužka, suché a voskové pastely), kdy měl nakreslit sebe. Kresba postavy v tomto věku není úměrná jeho věku.

Obrázek č. 1: Já (5;7 let)

Papír si otočil na šířku. Postava je umístěna téměř uprostřed výkresu. Nejprve si postavu předkreslil tužkou, což budeme vidět i na mnoha jeho jiných obrázcích, myslím, že to odpovídá jeho věku. Nakreslil ovál pro hlavu, k hlavě připojil trup, krk postavě chybí. K trupu jsou přikresleny nerovnými čarami nohy. Ruce přikreslil k trupu poněkud více dolů a každá má jinou tloušťku. Na jedné ruce jsou tři prsty, na druhé čtyři.

Obličej tvoří dvě velké černé oči, nos je znázorněn malou tečkou tužky a ústa jsou otevřená do úsměvu. Na hlavě je přikreslena velká červená čepice.

Vykreslena je postava napůl červenou a napůl hnědou barvou voskové pastelky a poté je barva rozetřena. Vlasy si Daník nenakreslil. Chodidla ani linie země nakreslena není, patrně je znázorněn jen výsek figury. Nedá se proto říci, že by se postava vznášela ve vzduchu.

Nakonec postavu přeškrtnal modrou voskovkou, možná měla znázorňovat oblohu, ale připadá mi, jako kdyby nebyl Daník s kresbou spokojen. Jiné předměty na obrázku nakresleny nejsou.

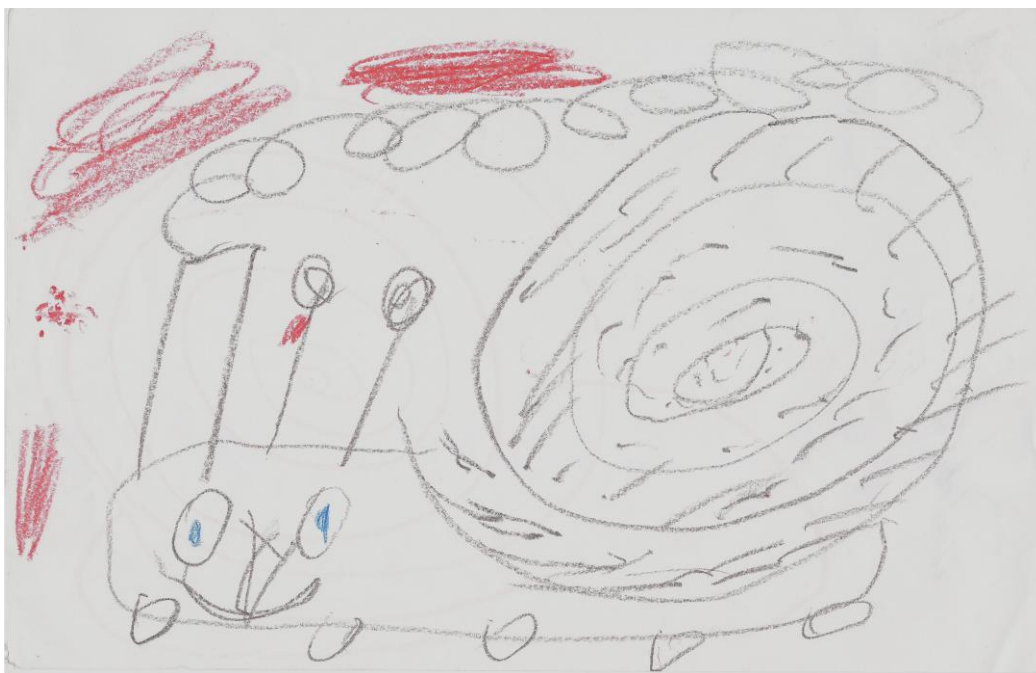
Obrázek č. 2. (formát A4, pastelka) vznikl na volitelné téma. Zajímavě je rozvržena plocha papíru – auto zaujímá celý formát papíru. Asi chtěl dát autu větší důležitost. Okna jsou od sebe oddělena jednoduchým křížkem. Kola jsou také netypická – jsou utvořená z úzkých oválů. Výfuk má auto velký a valí se z něj kouř.

Auto má být červené, jen dveře jsou bílé, aby nezanikly ve vybarvení. Vykreslil je všemi směry a to ledabyle.

Obrázek č. 2: Auto (5;7 let)

Na volné téma vznikl **obrázek č. 3** s názvem Hlemýžď na procházce (formát A4, pastelky) vypovídá o Danově velké fantazii a tvořivosti. Hlemýžď má lidský obličej s velkým nosem. Ulita je pruhovaná a také ozdobena poněkud odbytými tečkami. Nakreslil mu velký komín, z kterého se valí hustý dým a pět nohou. Barevně má hlemýžď vybarvené jen panenky u očí. Pozadí na obrázku vyřešil Daník červenými skvrnami nebo tečkami. Kompozičně je obrázek dobře rozvržen a působí pozitivně.

Obrázek č. 3: Hlemýžď na procházce (5;7 let)

Dan kreslí velmi rád věci a zvířata, které si sám vymyslí, stejně tak vznikl **obrázek č. 4** (formát A4, tužka, pastelka). Postupně se objevuje více barev. Chaloupku tvoří nepravidelný obdélník, ve kterém jsou nakresleny přeškrtlé oči a velký ptačí zobák. K ní přikreslil dvě ptačí nohy z každé strany jakoby ruce, na levé straně jsou kratší než na pravé, snad tím chtěl říci, že sám je pravák, delší ruce snad znamenají, že jsou šikavnější. Chaloupce nakreslil dvě ptačí nohy, aby mohla stát. Všechny končetiny nazval „pracičkami“. Dále zobrazil střechu a ní můžeme vidět komín, který v pravém úhlu nasedá ke střechě, označujeme to jako R-princip. Střecha a komín jsou vykresleny kombinovaně hnědou a černou pastelkou. Z komínu se kouří. Zobák Dan také vybarvil a to žlutou pastelkou a přitom povídal: „když se to vybavuje, úplně to pálí do očí“. Myslel tím tuto

výrazně žlutou barvu a měl pravdu. Chaloupku chtěl nakonec nějak dozdobit a tak ji udělal tečkovanou s krouživými obrazci. Chaloupka je dobře kompozičně rozvržená.

Obrázek č. 4: Chaloupka na kuřích nožkách (5;7 let)

Tento **obrázek č. 5** (formát A4, tužka, pastelka) na společně dané téma ve třídě vznikl na základě shlédnutí pohádky O veliké řepě. Z obrázku lze pozorovat velký pokrok, protože Dan již zobrazuje situaci a věci v kontextu a v určitém vztahu.

Z pohádky zobrazil Daník řepu, dědečka, babičku a vnučku. Zvířata se mu na formát papíru nevešla, protože řepu nezačal hned u levého okraje papíru. Řepu i figury zobrazil Daník optimálně velké. Postavy mají tzv. smíšený profil – hlavy a nohy Daník nakreslil zepředu, trup a ruce ze strany, protože se snažil o pokus o „profil“, i když zatím nezdařený.

Řepa má nakreslen obličej a to částečně s lidským a částečně se zvířecím prvkem – má velké lidské usmívající se ústa a ptačí zobák, který Daník kreslí s velkou oblibou. Dědeček, který se drží řepy, je nakreslen ze všech postav největší, je označen jako pravou „hlavou“ rodiny. Jeho hlava je již posazena na krk. Má delší vlasy, tričko s kruhovitými ornamenty, které se na obrázku hojně uplatňují.

Dědečkův klobouk je připojen k hlavě, což se dětem v tomto věku někdy nedaří. Chodidla mu nenakreslil, ale hnědočerné čtverce naznačují jakoby dědeček klečel. Také mu výrazně naznačil ramenní klouby. Babička má odbytější husté černé vlasy a na hlavě má také naznačen šátek, který je pod bradou uvázán na zajímavý uzel. Jednu ruku má nakreslenou příliš dole, taktéž je má zobrazené i vnučka. Babička i vnučka jsou nakresleny hodně podobně, mají červené puntíkové sukně, fialové punčochy a hnědé boty. Vnučku nakreslil Dan menší z důvodu jeho zkušenosti, že dítě bývá menší než jeho prarodiče.

Vlasy všech postav dobře obestírají jejich hlavy. Figury nemají naznačené uši a prsty na rukou, ale mají nakreslené výrazné krky, to svědčí o tom, že jeho kresba je již na vyšší úrovni a on sám si uvědomil krk za důležitou část těla.

Nahoře nad jejich hlavami je nakresleno slunce a obloha je jasně modrá.

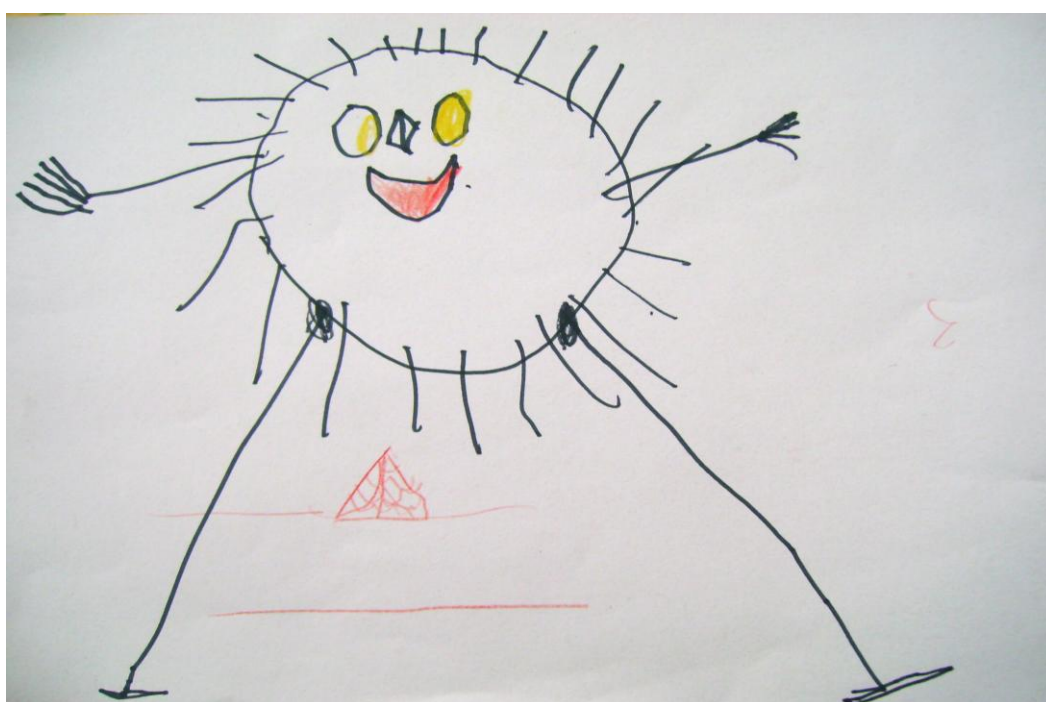
Linii země udělal Dan hnědou pastelkou, postavy zřejmě stojí na záhoně, řepa je naznačena tak, aby rostla ze země.

Řepa i postavy, které se řepy drží, mají doširoka otevřený úsměv, sluníčko na obloze krásně svítí a barvy pastelek jsou zvoleny světlejší, napůl teplé a studené, jsou tudíž vyvážené, panuje tu tedy určitě dobrá nálada a to vše svědčí o Danově psychické pohodě.

Obrázek č. 5: O veliké řepě (5;8 let)

Na libovolné téma vznikl **obrázek č. 6** Sluníčko (formát A4, fix, pastelky). Slunce je zobrazeno jako nepravidelný kruh, okolo něj jsou krátké nerovné čáry označující paprsky. Udělal mu opět částečně lidský a částečně zvířecí obličej – oči, lidská ústa a ptačí zobák, ten se v jeho kresbách objevuje často. Slunci přikreslil navíc ruce a nohy, prý aby bylo sluníčko hezké. Nohám vyznačil kyčelní klouby, jako kdyby byly vidět pouhýma očima. Končetiny jsou nakreslené lineárně, ruce mají stejný počet prstů jako má člověk. Nohy mají naznačeny chodidla. Oči jsou vybarvené žlutě asi proto, že slunce je také žluté. Daník obsáhl celý formát papíru.

Obrázek č. 6: Sluníčko (5;9 let)

Obrázek č. 7 (formát A4, pastelky) vznikl na moje zadané téma. Dan nakreslil vysoký světle červený dům, mírně se naklánějící na pravou stranu. Obsahuje dvě okna, jedno – to větší je otevřené a z něj se jeho maminka dívá ven. Dveře jsou vykresleny fialově, tašky na střeše jsou kupodivu nakreslené na druhou stranu než u kreseb jiných dětí. Komín, z něhož se kouří, je také posazen jinde, může to poukazovat na velkou Danovu fantazii.

Na domě je nakresleno srdce, Daník je vykreslil modře, aby prý nemělo stejnou barvu jako má dům a nezaniklo tak. Linie země na obrázku nakreslena není, tuto funkci tvoří dolní okraj papíru, z něj vyrůstá také tulipán.

V pravém horním rohu je nakresleno slunce s mrakem. Obloha je vykreslena trochu odbytě všemi směry pastelky.

Dům je sice vykreslen převážně teplými barvami, ale působí spíše studeně, protože sytě modrý vzduch zaujímá větší část obrázku. Působí dojmem jakoby byl matčin.

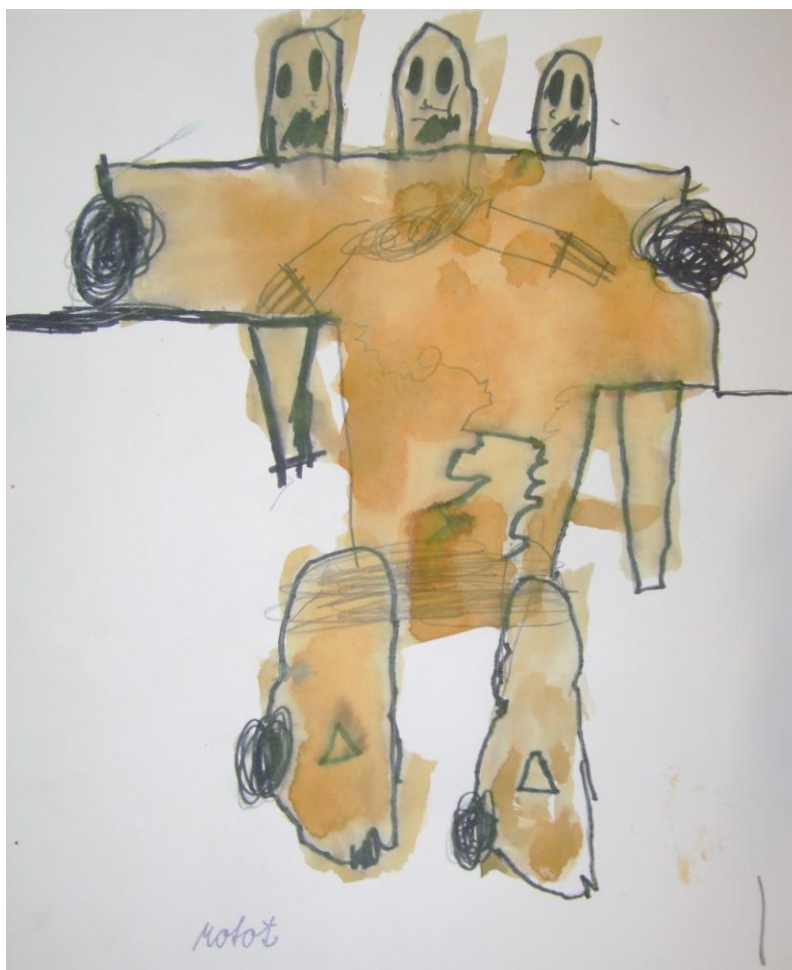

Obrázek č. 7: Dům (5;9 let)

Obrázek č. 8 (formát A4, fix, akvarel) vznikl na společně zadané dané téma učitelkou, aby děti nakreslily nejoblíbenější hračku.

Daník nakreslil tříhlavého robota. Výrazy tváří vypadají hrůzostrašně. Připomínají mi duchy z animovaných seriálů pro děti. Robot má široká ramena, na pažích a nohách má velká světla vytvořená z klubek čar. Ruce nemají stejnou velikost, na levé straně je menší a výrazněji nakreslená. Ještě jednu dvojici má naznačenou i uvnitř trupu. Tam má také nakresleny jakési klikaté čáry. Na nohou jsou nakresleny trojúhelníky. Ty mají představovat ovládající tlačítka. Na levé noze jsou jakoby naznačeny prsty.

Grafická linie fixy je nerovná.

Obrázek č. 8: Robot (6;1 let)

Tentokrát jsem Dana nechala volně kreslit a tak vznikl **obrázek č. 9** (formát A4, pastelky). Dan tuto chalupu nakreslil, protože na ni rád s tatínkem jezdí. Obrázek je situován do letního prostředí, přestože je nyní zima.

Chalupa má velká vrata a čtyři okna, nad vraty je okno nakresleno nejvýrazněji. Vrata jsou vykreslená krouživými pohyby pastelky. Celý dům je uzavřený. Dále má velkou prostornou střechu, tašky na ní se snažil kreslit malé, ale pak už na ně neměl trpělivost a dělal je větší. Na boku je malé černé střešní okénko. Na střeše jsou dva velké komíny. Davido (2001) píše, že to značí přítomnost matky a otce v domě. Z komínů se valí hustý dým.

Chalupu vyobrazil i s přírodním prostředím, navrhla jsem mu to. Vpředu je záhon jahod. V pravém rohu je jablonoň s jablky a pod ní květina. Převaha červené barvy zvláště na jahodách a na stromě je z důvodu, že se Danovi nechtělo sahat po jiných pastelkách. Chalupa je dostatečně velká a tak dobře zaplňuje formát papíru.

Neleží již na pomyslné linii země, to vyjadřuje pokus o prostorové zpracování, tedy vývojový pokrok.

Obrázek č. 9 Tátova chalupa (6;3 let)

Obrázek č. 10 (formát A4, pastelka) vznikl také na volné téma a jmenuje se Superrychlé auto. Kresba vypadá jako náčrt, je uplatněna z vodorovných i svislých čar a krouživých pohybů ruky. Nejvýrazněji jsou nakresleny výfuky, z nichž se valí hustý kouř. Z obrázku je vidět, že Dana kreslení různých strojů velmi baví. Kvalita výraznosti čar je horší, protože jsou některé čáry velmi slabé.

Obrázek č. 10: Superrychlé auto (6;3 let)

Na **obrázku č. 11** (formát A4, pastelky) jsou nakresleni na volné téma dinosauři. Velký je prý brontosaurus a menší je tyranosaurus. Dinosauři jsou nakresleni z profilu. Zpočátku byl nakreslen jen velký dinosaur ale později Daník dokreslil i druhé zvíře. Dinosaurů začal kreslit od končetin, dále nakreslil trup, krk a hlavu. Dan zvládá již znázornění z jednoho úhlu pohledu – pohledy již nemíchá. Kvalita výraznosti čar je také horší, protože jsou některé čáry velmi slabé.

Obrázek č. 11: Dinosauři (6;3 let)

Chtěla jsem po Danovi, aby nakreslil, jak tráví letošní zimu a tak vznikl **obrázek č. 12** (tužka, vodové barvy). Obrázek má rozsáhlý děj. Dan opět nejdříve sáhl po tužce a začal kreslit figury lidí. Na levé straně děti bobují. Pravou stranou vede sjezdovka, jedna postava je v ní nakreslená. Tady umístil lyžaře. Sám se nakreslil v pravém horním rohu, je ze všech postav největší, snad nad celým svahem dohlíží. Řádkem sněhových vloček u horního okraje chtěl vyjádřit, že zrovna z nebe padá sníh. Poté se dal do vymalování obrázku vodovými barvami. z postav vymaloval jen ty, co jezdí na bobech. Dole umístil chatu s občerstvením. Střechu má zelenou a okna jsou zapuštěná do hnědé barvy, která má představovat dřevěné obložení chaty. Částečně vybarvil i sníh, který je místy špinavý. Štětcem různě tečkoval.

Obrázek č. 12: Na sjezdovce (6;4 let)

Obrázek č. 13 (formát A3, tužka, voskové pastely) vznikl na společně dané téma dětem nakreslit to, co je nejvíce zaujalo o víkendu.

Dan nakreslil kamion, který má červenou kabinu, s přívěsem je spojen křížkem a dvěma řemínky složenými ze spojených kroužků. Přívěs je průhledný, je vidět dovnitř. Stojí v něm nějaký člověk držící v rukou sklenice vody, na zemi jsou dvě velké bedny. Postava je nakreslená jednoduchými čarami, tělo nemá naznačen objem. Z kabiny se na nás usmívá řidič. Hlava je nakreslena zepředu. Kabina má nakreslené dveře s velkou klikou. Daník nezapomněl ani na malé schůdky. Kola jsou opět oválná a vytvořená s kruhovitých pohybů pastelky. Kamion má také výfuk, z kterého se kouří. Jede po čáře, která má značit silnici. Z obrázku je patrné uplatnění pásové perspektivy, je členěn do třech pásů – první tvoří les a kopce, druhý je kamion a třetí je protější strana lesa. Stromy jsou nakresleny jen smrkové principem tzv. automatismem. Dole se Daník podepsal.

Obrázek č. 13: Kamion (6;4 let)

Obrázek č. 14 je výjev ze zvířecího světa (formát A3, tužka, vodové barvy). Čarami na celé ploše naznačil drama záchranné akce. V autě jsou nakreslení brouci ve vzpřímeně strnulé poloze. Končetiny jsou nakresleny bez objemu. Trup a oči jsou vykresleny krouživými pohyby, taktéž i kola u vozu. Význam auta je naznačen dvěma kříži na kapotě. Na horním okraji je nakresleno menší auto, je tu naznačena perspektiva. Vymaloval jen spodní velké auto, aby mu dal větší důležitost. Obrázek je dobře kompozičně rozvržen.

Obrázek č. 14: Záchranné auto (6;4 let)

Další **obrázek č. 15** (formát A3, voskovky) je také zajímavým stupněm ve výtvarném vývoji. Vznikl na zadané téma nakreslit rodinu. Nejprve nakreslil grafickou linkou matku, dále otce, babičku a dědu. V dolní části papíru nakreslil sebe. Je zajímavé, že babička s dědou mají větší velikost hlavy než rodiče.

Postavy jsou nakresleny na jedno schéma. Charakteristiku postav se Daník snažil vyjádřit vlasy. Matka je má krátké a rovné, otec kudrnaté, Daník mi vysvětloval, že on sám má vlasy kudrnaté po tatínkovi. Babička je má dlouhé a rovné, dědovi vlasy se snažil udělat vztyčené vzhůru.

Zajímavě vykreslil kůži a to žluto oranžově, vysvětloval mi, že takovou má barvu skutečná kůže. Nosy nakreslil také netypicky – mají uprostřed čárku. Trup mají nepoměrně velký vůči ostatnímu tělu. Krky vyznačeny dosud nejsou. Nohy mají punčochovitého tvar. Boty jsou nakresleny s detailem tkaniček. Dan je nechal své rodině bílé, prý právě přišli z divadla. Babička a matka jsou vykreslené méně barevně než mužské osoby. Dan se vykreslil jen dvěma pastelkami. Rodina je znázorněna, jak stojí u potoka, Dan do něj právě čůrá, připadalo mu to totiž velmi legrační. Postavy mi vyjmenoval jménem a příjmením.

Obrázek č. 15: Moje rodina (6;5 let)

Jednou z prací, která vznikla na základě prožitku je **obrázek č. 16** (formát A3, vodové barvy). Dan použil štětec i na obrys domu. Dům vypadá dosud bez zjevného objemu. Snažil se o vyjádření sbíhavé perspektivy.

Dvě okna jsou nakreslena na přední stěně, jedno je postraní, trojúhelníkové. Mlýn má velkou střechu, na které jsou umístěny dva komíny s postraními čarami. Z levého rohu se ale valí na dům velký mrak. Čáry obrysů a vymalování je dosud přetažené.

Obrázek č. 16: Mlýn (6;5 let)

Obrázek č 17 (formát A4, tužka, pastelky) je umístěn do indického prostředí. Pes je předkreslen nejprve tužkou. Dan mu udělal čumák velkého rozměru, nad očima má velké obloučky. Uši psovi chybí, ocas má vztyčený nahoru. Pejška vykreslil hnědě s černými puntíky. Na nohách má puntíky pravidelné, vždy po třech na každé noze. Také je vidět, že má ostré dráčky. Vykreslil ho všemi směry – od kruhovitých čar po rovné, opět odbytě.

Zajímavé jsou na obrázku čárky u čumáku. Je to prý proto, že něco čenichá. To svědčí o Danově velké fantazii. Pes stojí v trávě, pod ním je velká černá louže. Na pravou stranu je umístěn strom s černými plody působící velmi exoticky. I slunce, které zapadala, vytváří

dojem, jako kdybychom byli opravdu na jiném kontinentě. Je nakresleno totiž na jiném místě, než má Dan ve zvyku. Nahoře na nebi jsou nakreslené mraky s patrným automatismem. Dole se autor podepsal a jméno dal do rámečku na důkaz, že se umí sám podepsat.

Obrázek č. 17: Pes z Indie (6;7 let)

Na konci mé výtvarné práce s Danem jsem chtěla, aby mi nakreslil sebe a tak na tomto základě vznikl **obrázek č. 18** s názvem Já (formát A4, tužka, pastelky), aby byl srovnáním s kresbou č. 1. Postavu si předkreslil nejdříve tužkou a to od nohou. Na nohy napojil trup, dále nakreslil krk a kruhovitou linií nakreslil hlavu. Barvu vlasů si udělal stejnou, jakou opravdu má. Pozoruhodně kreslí uši, jsou jakoby otočené směrem dolů. K trupu přikreslil ruce se správným počtem prstů. Pravá ruka je ohnutá do pravého úhlu. Opět vyřešil barvu kůže žlutou a oranžovou pastelkou. Zajímavě je uděláno tričko, přední strana má jinou barevnost proužků než jsou barvy u rukávů. Také jsou zajímavé čárky na stehnech. Na nohou si udělal „ozdůbky“. Připomínají mi tetování. Boty si nakreslil s detailem šněrování. Obrázek je umístěn do prostředí chaty, jsou tu nakresleny stromy, které jak mi Dan řekl, sám zasadil, ale pak jsem došli k tomu, že je zasadil jeho dědeček,

když se Daník narodil. V úrovni obličeje je nakresleno slunce. Dvě čárky u něho je zkoušení červených odstínů.

Z obrázku je velmi dobře vidět, kdo je na něm důležitý, protože věci kolem figury - stromy a slunce jsou menší, jakoby vzdálenější.

Proporce postavy nejsou úplně správné. Hlava a trup jsou vůči končetinám příliš velké. Obrázek je pevně ukotvený v prostředí. Působí pozitivně, Daník se usmívá a svítí tu slunce Dan stojí na trávě. Kompozice je dobře rozvržená.

Tato jeho charakteristika se mu velmi podařila, protože se vystihl dobře, z kresby si je podobný.

Obrázek č. 18: Já (6;7 let)

3.4.3 Shrnutí

Výtvarná tvorba Daníka byla sledována od 5 let a 7 měsíců do 6 let a 7 měsíců. Za toto období došlo u Dana ke kvalitativním změnám ve výtvarné produkci. Lidská postava postupně přešla od strnulého paňáka do postavy, u které je naznačen pohyb. Postava nese znaky konkrétního lidského těla (má detailně propracovaný obličej, vlasy vyrůstající z hlavy, krk spojuje hlavu s trupem).

Ve výtvarném projevu je vidět, že si uvědomuje základní linku nebe – země.

Některé práce obsahují známky perspektivy (např. obrázky č. 12, č. 13, č. 14, č. 17 a č. 18). Co je pro Dana typické, je jeho celková kompozice díla, neboť vždy obsáhne celý prostor a v některých případech je pro něj i nedostačující. Postavy i zobrazovaný děj se postupně rozpínají po celé ploše výkresu.

S barvami rád experimentuje, vytváří si nové odstíny (viz barva kůže na obrázku č. 15 a č. 18). Celkový barevný dojem z jeho výtvarné tvorby je čistý a vyladěný tón.

Ve vybarvování si ještě nehlídá, aby nepřetáhl grafickou linku a spíše čará, než aby soustředěně vybarvoval.

Na začátku sledování Danových kreseb byly patrné rysy hyperaktivity a grafomotorických obtíží, ale postupně tyto projevy zmizely. Grafická stopa je již nepřerušovaná a koordinovaná.

3.4.4 Kazuistika č. 2 – Rebečka

Rebečka je šestiletá dívka. Mateřskou školu navštěvuje druhým rokem, adaptace na ni byla horší. Pochází z úplné rodiny. Na základní škole má o dva roky starší sestru, s kterou mají pěkný vztah.

V mateřské škole patří spíše k tišším a uzavřenějším dětem, doma je upovídanější. Má správnou artikulaci řeči. Komunikace s ní je na dobré úrovni. Dokáže se věku úměrným způsobem koncentrovat na činnost. Mezi ostatními vystupuje slušně a kultivovaně. Jemná i hrubá motorika odpovídá věku, je vyhraněný pravák. Je připravená na vstup do základní školy.

Hodnocení Rebečky podle současných učitelek:

V kolektivu není moc oblíbená, protože u ní převládá panovačná povaha, není kamarádká. Umí se obhájit i prosadit si svůj názor.

V oblasti grafomotoriky, řečového projevu a početních představ je připravena pro vstup do základní školy.

Je zvědavá, zapojuje se do hry má zájem o nové poznatky.

Soustředění a koncentrace jsou přiměřené věku.

Ráda sdělí svým vrstevníkům zážitky z domova.

Rozhovor s matkou Rebečky:

Jaká je Rebečka?

Rebeca je milá, usměvavá holčička. Umí si ale prosadit svůj názor, občas je paličatá.

Jak probíhal její nástup do mateřské školy? Zvykala si na docházení do školky dobře?

Libí se jí tam?

V mateřské škole si zvykala špatně a vlastně si na ni nikdy pořádně nezvykla. Když tam nemusí a může zůstat doma, je nejspokojenější. Přesto se jí tam líbí, je mezi dětmi ráda.

Co ráda dělá? S čím si doma ráda hraje? Hraje si raději sama nebo s druhými dětmi?

Rebeca si hraje nejraději sama, když je doma. Vybarvuje obrázky, maluje si nebo si hraje s panenkami. Taky ráda skládá puzzle. Venku naopak nejraději tráví čas s kamarády.

Jaké máte vy a manžel zaměstnání?

Manžel pracuje v soukromé firmě jako správce areálu, já jsem státní zaměstnanec – personalista.

Jaké je její chování doma?

Doma je poslušná i zlobivá. Se sestrou, když že zle, jsou jedna ruka, ale někdy se pohádají pro nic. Jinak je to normální holčička, spíše mazlíček, který to s rodiči umí.

Jaký je váš volný čas s dětmi?

Volný čas je různý. V létě jezdíme na kole, bruslích, chodíme do bazénu. V zimě bruslíme, jezdíme na hory a lyžujeme. V nečase chodíme do kina, skládáme stavebnice a čteme knížky.

Má nějakého dlouhodobějšího kamaráda poblíž domova, se kterým se často stýká a hraje si?

Má kamarádku ze školky z loňské třídy, která je letos v 1. třídě. Navštěvují se a hrají si spolu.

Kreslí/maluje doma ráda?

Malování, kreslení, vybarvování – cokoliv z této činnosti přímo zbožňuje. Kreslí každý den a zásobuje obrázky celou rodinu.

Zdravotní stav Rebečky: Je nemocná často nebo jen ojediněle?

Myslím, že je to zcela v normě. Občas viróza, ale jinak je její zdravotní stav dobrý.

3.4.5 Výtvarná tvorba

Výtvarné práce jsem u Rebecy, stejně jako u Daníka, začala sledovat ve školním roce 2007/2008, kdy jí bylo 5 let a 3 měsíce.

Tento **obrázek č. 19** (formát A4, pastelky) vznikl na zadané téma nakreslit sebe. Nakreslila si modré oči podle skutečnosti s výrazně hnědým ohraničením, snad tím chtěla naznačit brýle, které nosí. Dále dlouhé černé řasy, výrazný nos a ústa s fialovým obrysem. Vlasy si nakreslila zrzavé, má totiž červený melír. Ramena výrazně nakreslená nejsou. Na tričko si nakreslila motýla s antropomorfní hlavou, což odpovídá jejímu věku. Postava je nakreslena ze smíšeného pohledu – hlava a trup zepředu, chodidla z boku. Figura je umístěna do přírodního prostředí, stojí na trávě. Obrázek dokreslují dva mraky nakreslené na jedno schéma s patrnými antropomorfními znaky. Čáry spojující oči mi připomínají brýle, které Rebeca nosí. Nad hlavou jí svítí slunce. Dole se Rebeca podepsala na důkaz, že to již umí.

Proporce těla zvolila dobře a na její věk je postava dobře členěná a propracovaná.

Obrázek č. 19: Já (5;3 let)

Obrázek č. 20 (formát A4, tužka, pastelky) vznikl na volné téma. Rebečka začala kresbu živočichy, kteří louku obývají. Z ptáčí perspektivy nakreslila berušku s osmi tečkami na krovkách. Protože je nakreslena ve vzduchu, vypadá jakoby letěla nahoru. Motýli s různě barevnými ornamenty jsou nakresleni zepředu. Na obrázku jsou rozvržené květiny a dodávají mu pěkný estetický vzhled. Mají smíšený pohled, květ je nakreslen z ptáčí perspektivy, listy zepředu.

V levém rohu je nakresleno slunce se střídavě dlouhými paprsky. Linka je uzavřená. Snažila se, aby nepřetahovala grafickou linku.

Z obrázku je cítit pohoda, snad ji Rebeca také prožívá.

Obrázek č. 20: Na louce (5;10 let)

Tentokrát jsem po Rebece chtěla, aby nakreslila svůj dům, ve kterém bydlí a tak vznikl **obrázek č. 21** (formát A4, tužka, pastelky). Rebečka k němu přikreslila i svoji rodinu.

Umístila ho na levou stranu, vyobrazila čtyři balkony s jejich dveřmi a velkými dveřmi společnými pro všechny obyvatele „paneláku“. Balkony jsou nakresleny automaticky. Vstupní dveře mají dva svislé proužky. Detailně nakreslila kliku i s klíčovou dírkou. Dům má uzavřené dveře což prozrazuje, že je Rebeca mírně uzavřená dívka.

Z rodiny nakreslila nejdříve sebe, hlavu udělala až napotřetí, protože gumovala, je mírně nakřivo, snad tím chtěla vyjádřit, že se dívá na levou stranu. Postava má naznačen pohyb. Udělala se s blondátými vlasy, ve skutečnosti je má světle hnědé. Tričko je rolákovitého tvaru, protože postava nemá vyznačen krk. Vedle sebe nakreslila matku s hnědými vlasy. Sobě a matce nakreslila více detailů – náušnice. Dále nakreslila otce, který je ze všech postav nejvyšší. Jednou nohou jakoby se vznášel, s ní je spojen s nohou matky. Postava u levého okraje je Rebeččina sestra. Je nakreslena jako nejmenší, přestože je starší než ona. Rebečka sestru odsunula na kraj, protože si chtěla užít pocit být s rodiči sama a mít je jen pro sebe, ale nakreslila jí velký schodek, který jí dodává větší důležitost. Všechny postavy mají stejné schéma částí těla, oblečení, bot a také jim nakreslila stejný počet prstů. Přikreslila nepravidelnou linii země, aby vyhovovala výšce nohou. Nedostatek u otcovi nohy vyřešila kamínkem. Nahoře na nebi nakreslila antropomorfní usmívající se slunce a mrak má také lidské oči.

Obrázek č. 21: Můj dům (5;10 let)

Tento **obrázek č. 22** (formát A4, tužka, pastelky) vznikl na zadané téma nakreslit nějaký strom. Rebecka nakreslila velkou třešeň. Koruna je vykreslena dvěma odstíny zelené barvy. Ptáky nakreslila velmi výrazně. Strom zaujímá celou plochu papíru a vyrůstá z jeho dolního okraje. Naznačena je i perspektiva – okolo stromu je tráva a v dálce na nebi létají ptáci.

Obrázek č. 22: Třešeň (5;11 let)

Obrázek č. 23 (formát A4, vodové barvy) je také nakreslen na zadané téma. Rebečka nakreslila jabloň s pěti jablky rozpitými v zelené barvě listí. Má poměrně široký dlouhý kmen, dole je rozšířený. Strom zaujímá celý formát papíru. Nahoře plují mraky, ale nejsou moc vidět, protože zanikají v modré barvě oblohy. Linie země nakreslena není, strom vychází z dolního okraje papíru.

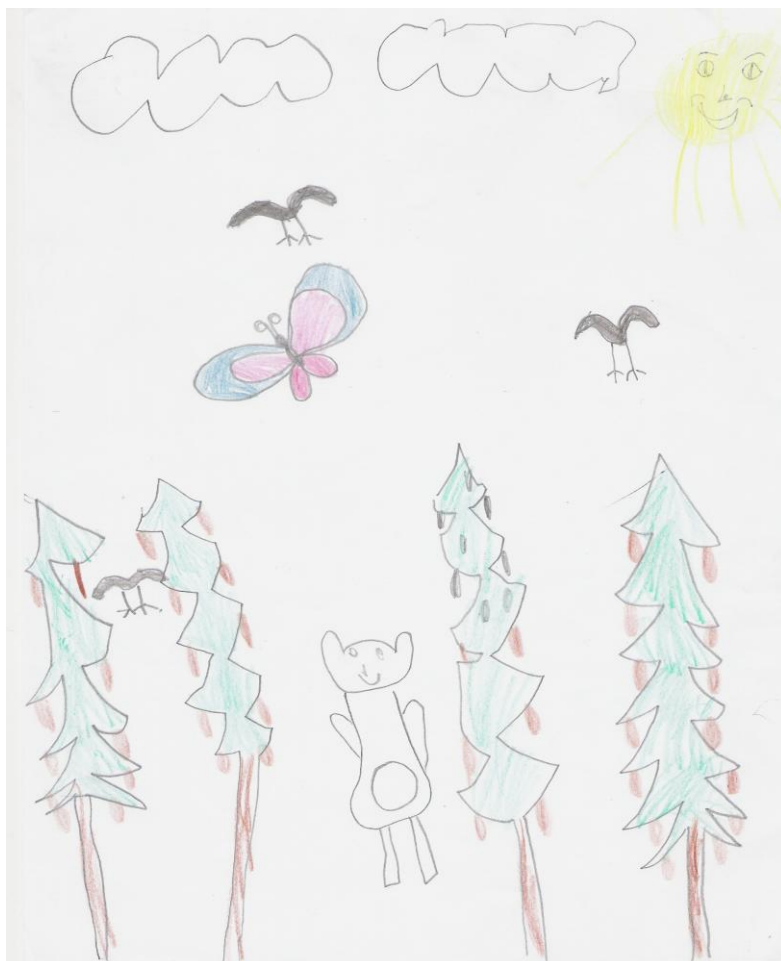
Obrázek č. 23: Strom (5;11 let)

Obrázek č. 24 (formát A4, tužka, pastelky) je nakreslen na volné téma a vypráví příběh o tom, jak Rebečka a její sestra pouštějí draka. Větší postava je sestra, velikost částí těla neodpovídají realitě. Ruce má hodně krátké, trup je také kratší a nohy naopak velmi dlouhé. Držátko s drakem nedrží pevně v dlani. Hlava, tentokrát s černými vlasy, je pootočená na pravou stranu, kde stojí menší postava – Rebečka. Ta je nakreslena v typicky ženském oblečení – má sukni. Tentokrát mají postavy vyznačené i krky. Rebečka má držení draka nakresleno přesněji. Draky má nakreslené velmi detailně. Mají lidský obličej a dlouhé barevné třásně. Sice jsou nakresleny na jedno schéma, ale jsou jinak barevně rozlišeny. Na druhé polovině papíru jsou dva ovocné stromy. Kmeny jsou velmi vysoké. Koruna stromu je relativně malá. Zajímavé je, že první kmen je vykreslen velmi světle, na druhý Rebeca přitlačila. Postavy stojí na linii země, stromy z ní vyrůstají. Kořeny, které mají znázorňovat zařazení v rodině nakreslené nejsou. Obrázek působí dynamickým dojmem.

Obrázek č. 24: Pouštění draka (5;11 let)

Obrázek č. 25 (formát A4, tužka, pastelky) je nakreslen také na volní téma. Rebečka nakreslila čtyři jehličnaté stromy na jedno schéma, větve jsou stejně velké podél celého stromu. Z každé větve roste šiška. Doprostřed papíru Rebečka nakreslila medvěda. Uši má spojené s hlavou a má antropomorfní obličej. Není naznačen na linii země, vznáší se jakoby ve vzduchu. Z každé strany má nakreslenou dvojici stromů. V povětří létají tři ptáci, Rebečka jim nakreslila navíc od obrázku č. 22 velké natažené nohy. Nahoře nad stromy letí také barevný motýl s pěkně zatočenými tykadly. Zvířátka na obloze jsou o hodně větší, než by být v poměru velikosti stromů. Nahoře v levém rohu je slunce také s antropomorfním obličejem. Obrázek je pěkně kompozičně rozvrhnutý a celá plocha je zaplněná.

Obrázek č. 25: V lese (5;11 let)

Obrázek č. 26 (formát A4, tužka, pastelky) vznikl na aktuální zážitek z Vánoc. Rebečka nakreslila vánoční stromeček a pod ním dárky. Strom a baňky si nejprve předkreslila tužkou, hvězdu a dárky kreslila rovnou pastelkami. Ověšen je barevnými třásněmi. Baňky jsou maličké a laděny do jedné barvy – světle fialové. Strom vypadá, že je vysoký, Rebečka má zřejmě ráda, když mají doma vysoký stromeček. Na špičce stromu je zavěšená zlatá hvězda. Dárky jsou nakresleny rozházeně, aby představovaly velkou hromadu. Rebečka se snažila, aby byl každý dárek nakreslen jinou barvu. Pozadí zaplněno není, ani není vybarveno.

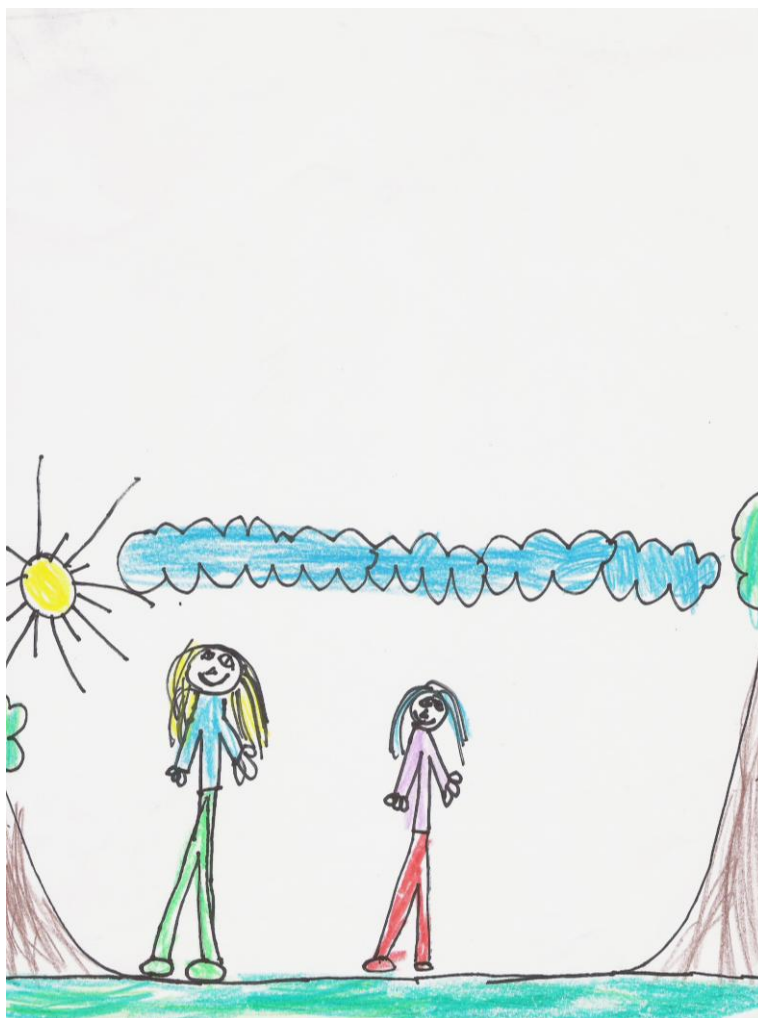
Strom je stejně vysoký jako formát papíru. Grafická linka je uzavřená.

Obrázek č. 26: Vánoční strom (6 let)

Tento **obrázek č. 27** (formát A4, fix, voskové pastely) je nakreslen na volné téma a má vyjadřovat Rebecu a její sestru na zahradě. Obrázek byl zasazen do teplého období, přestože byla zima.

Postavy nakreslila opět na stejné schéma a vrátila se ke „schovanému“ krku v roláku. Sobě vybarvila vlasy modrou pastelkou. Volila totiž barvy na vykreslení bez většího přemýšlení. Nosy jsou nakresleny zašpičatěle a ruce mají dosud tři prsty. Velikost postav je optimální. Atmosféra obrázku je příjemná. Barvy jsou zvoleny světlé. Děvčátka se usmívají a na obloze svítí slunce. Paprsky slunce jsou střídavě dlouhé. Z okrajů papíru „vykukuje“ malý a větší strom. Nahoru umístila jeden dlouhý mrak a až potom ho rozdělila na menší mráčky. Vybarvení je mírně odbyté. Linka fixy je již jistější. Postavy stojí na linii země, stromy z ní vyrůstají také. Rebeca zaplnila jen dolní polovinu papíru, tu zaplnila dobře.

Obrázek č. 27: Na zahradě (6;1 let)

Obrázek č. 28 (formát A4, tužka, pastelky) vznikl na moje přání nakreslit svoji rodinu. Nejprve nakreslila uprostřed papíru sebe. Hlavu udělala velmi malou neodpovídající velikosti postavy. Postava na levé části obrázku je matka a v pravé sestra. Tatínek nakreslen není, šel pryč na squosh. Pozoruhodné je, že prsty u rukou nakreslila postavám vždy po třech a po čtyřech. Krky vyznačen nejsou, figury ho mají opět „schovaný“ v roláku. Boty mají tvar oválného tvaru. Postavy se usmívají. Horní část papíru využita není. Vybarvení je mírně odbyté.

Obrázek č. 28: Moje rodina (6;1 let)

Tento **obrázek č. 29** (formát A4, tužka, voskové pastely) má vyjadřovat Rebecu. Zadala jsem jí tuto kresbu proto, aby byla srovnáním s obrázkem č. 19. Hlava tvoří nepravidelný ovál a v něm jsou velké oči, dlouhé řasy, nad očima obočí, také nos s dírkami a rudá ústa otevřená do úsměvu. Vlasy si udělala blondáté a na koncích zatočené. Postava má vyznačen krk, který zdobí náhrdelník. Halenka je složená z kombinace žluté a modré barvy.

Celá postava se na formát papíru nevešla. Pozadí obrázku je vybarveno pouze modře. Postava má již stejný počet prstů na každé ruce a je rozvržena přibližně na střed formátu papíru. Nakreslila se, jak by chtěla vypadat, blondátá a bez brýlí.

Obrázek č. 29: Já (6;3 let)

3.4.6 Shrnutí

Výtvarná tvorba Rebečky byla sledována od 5 let a 3 měsíců do 6 let a 3 měsíců. V tomto období došlo k výtvarnému posunu od strnulého paňáka k postavě s náznakem pohybu (viz obrázek č. 21 a č. 24). Její postavy mají neadekvátní počet prstů, jedná se zřejmě o nedostatečné nazírání na skutečnost a její realizaci ve výtvarné prezentaci. Zvířata v jejím podání nesou charakteristické znaky výtvarného zobrazování předškolního věku – jsou antropomorfní, zachyceny ve smíšeném profilu, mnohdy větší než prvky současně zachycené. Rebečka již rozeznává perspektivu a zobrazuje ji ve své tvorbě.

V některých kresbách je nakreslen krk, jak má být, v některých ho Rebeca „schovávala“ pod rolák.

Má větší tendenci, narozdíl od Daniela, k práci s detailem. Možná na úkor „celostního“ pojetí formátu.

Barevná paleta není tak výrazná u akvarelových barev, ale barvy jsou čisté. Používá-li voskové pastely nebo pastelky, volí širší barevnou paletu. Grafomotorika je zvládnutá přiměřeně jejímu věku. Rebeca má zažitý špetkový úchop tužky, grafická stopa je nepřerušovaná a koordinovaná.

3.5 Odpovědi na výzkumné otázky

1. Otázka:

Jak se změní výtvarná produkce předškolních dětí v průběhu 1 roku? Dojde v této produkci k viditelným kvalitativním změnám?

Odpověď:

Výtvarná produkce dětí předškolního věku se výrazně se na konci mého sledování zlepšila. Výrazný posun je patrný v proporcionalitě lidské figury, v zobrazování částí těla a obličeje. Děti již kreslí krk, trup a prsty na vyspělejší úrovni. Postavy z profilu dosud nekreslí, ale je vidět jejich pokus o toto znázornění. Barevná vyzrálost, kompoziční uspořádání a rozpohybování postav přispělo k tomu, že se v některých obrázcích objevil i náznak perspektivy. Domy a přírodu znázorňují na úrovni odpovídající jejich věku.

2. Otázka:

Bude se nějakým způsobem lišit výtvarný projev dívky od chlapce?

Odpověď:

Výtvarný projev dívky je evidentně zaměřen na lidi, zvířata a přírodu. Výtvarný projev chlapce je soustředěn na techniku, vymyšlení nových aut a různých strojů. Z hlediska detailů v tvorbě jsou na tom děti přibližně stejně.

3. Otázka:

Bude mít dívka grafomotoriku na konci sledování na vyspělejší úrovni?

Odpověď:

Ano, dívka má nyní grafomotoriku na vyspělejší úrovni než chlapec. Její grafická linka je jistější, přesnější a propracovanější.

Dodávám ale, že jde pouze o kazuistické studie, z nichž nelze posuzovat obecné závěry.

3.6 Celkové shrnutí praktické části

Předškolní období (zejména období po pátém roce) je obdobím významných posunů v rozvoji výtvarného zobrazování.

Z výtvarné tvorby vybraných dětí jsem vybrala vždy jen část těch nejvýraznějších obrázků, které dokládají posun ve výtvarném zobrazování. V kazuistikách děti dospěly do fáze, kdy kresbou úmyslně zobrazily konkrétní věc, postavu či děj.

Největšího výtvarného posunu a rozmachu ve výtvarném vyjádření je patrné na zobrazení lidské postavy. **Rebeca** kreslí figury stále ve strnulé poloze, ale nyní s malými náznaky pohybu. Mají již rozkrok a realističtější boty. **Daníkovi** figury jsou sice stále paňákovitého typu, ale již na daleko vyšší úrovni a více propracovanější než na začátku mého sledování. Uvědomil si detaily obličeje, krk, vlasy i význam postavení končetin pro vystihnutí pohybu.

V obou kazuistikách se prokázalo, že děti postupují od primárního zobrazení lidské postavy, kdy kreslí to, co považují za nejdůležitější, až k částečně realistickému nazírání na lidské tělo, kdy kreslí spíše to, co vidí. Prostřednictvím výtvarných prací můžeme sledovat vyzrávání poznávacích procesů. Obě děti kreslí okolní věci, ale také své fantazijní představy, což je vidět více v **Daníkově** výtvarné tvorbě. Výtvarná kompozice a barevná paleta u dětí, jejichž tvorbu jsem sledovala, je různá a vyjadřuje jejich osobnost, charakter a povahové rysy – **Rebeca** je spíše uzavřená a tak je její výtvarná tvorba spíše úspornější, chybí rozvrženost objektů na obrázku. Někdy je plocha papíru nevyužitá. Barvy volí jakékoliv, někdy jí na volbě nezáleží. Naopak **Daník** je spontánní dítě, kreslí nejraději podle své fantazie rychlými tahy tužky, nezáleží mu na kvalitě obrázku ale na tom, co nakreslí a jak to nakreslí. Jeho kresba využívá plochu papíru více a často se mu objekty na papír nevejdou.

Senzomotorická koordinace je u obou sledovaných dětí na adekvátní úrovni. Jemná i hrubá motorika je dobře nastavená, jde jen o postupné zdokonalování a procvičování.

Hodnotím-li celkový posun ve výtvarném zobrazování všech sledovaných dětí, mohu konstatovat, že nikdo z vybraných dětí výtvarně nestagnoval, vývojově prošel předpokládanými fázemi zobrazování, jak lidské a zvířecí figury, tak prvky okolního světa (dům, strom atd.). Také jsem vypožorovala, že děti kreslily více pastelkami než vodovými barvami. Myslím si, že kreslení obyčejnou tužkou nebo pastelkami je pro ně lepší, než technika vodovými či temperovými barvami.

Pokud byl zaznamenán určitý regres na věkově nižší výtvarný projev, jednalo se jen o krátkodobou záležitost, což je ve výtvarném projevu dětí předškolního věku přirozený jev. K pozitivnímu výtvarnému vývoji došlo jak u zobrazení lidské a zvířecí figury, tak u prvků okolního světa. Děti je nyní zobrazují úměrně svému věku. Vytrálost, kompoziční uspořádání a rozpohybování postav přispělo k tomu, že se v některých obrázcích objevil i náznak perspektivy.

ZÁVĚR

Sledovat dětskou tvorbu bylo pro mě velice zajímavé. Mohla jsem se prostřednictvím kreseb či maleb o dětech hodně dozvědět. Jaké jsou jejich povahové vlastnosti, co je baví i vytušit jejich momentální duševní rozpoložení.

K praktické části jsem si vybrala dvě děti – dívku a chlapce. Obě děti jsem se snažila blíže poznat. Proto jsem průběžně docházela za těmito dětmi do mateřských škol, které navštěvovaly v loňském a letošním školním roce. Pro rodiče jsem připravila dotazník, kterým jsem si zjistila o dětech potřebné informace. Také jsem požádala učitelky těchto dětí o jejich vyjádření, jak se děti projevují v kolektivu a na názor týkající se úrovně grafomotoriky.

Závěrem své bakalářské práce mohu potvrdit, že u obou sledovaných dětí předškolního věku došlo ke kvalitativním změnám ve výtvarném zobrazování. Jejich vývoj a dosaženou úroveň jsem popsala v kapitole týkající se shrnutí praktické části. V uvedených výzkumných otázkách, zda dojde v předškolním věku k viditelným kvalitativním změnám ve výtvarné produkci jsem odpověděla, že opravdu dojde.

Výtvarnou činnost je velmi důležité zařazovat do aktivit v mateřské škole, protože se některé děti s ní doma nesetkají. Je pro ně nesmírně přínosná, protože zdokonaluje kvalitu grafomotoriky. A co z toho vyplývá? Umožnit dětem v jejich výtvarném rozvoji prostor pro tvoření a k tomu kreslířské či malířské náčiní.

POUŽITÁ LITERATURA

- [1] ALLEN, K., MAROTZ, L. R. *Přehled vývoje dítěte*. Praha: Porál, 2002, 188 s. ISBN 80-7367-055-0
- [2] ČÁP, P., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Porál, 2001. 656 s. ISBN 80-7178-463-X
- [3] DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha: Porál, 2001. 205 s. ISBN 80-7178-449-4
- [4] DAMBORSKÁ, M. *Psychologie a pedagogika dítěte*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. 221 s.
- [5] FINCHER, S. F. *Vytváření mandaly*. Praha: Pragma, 1991. 204 s. ISBN 80-7205-394 9
- [6] FRAŇKOVÁ, S., ODEHNAL, J., PAŘÍZKOVÁ, J. *Výživa a vývoj osobnosti dítěte*. HZ Editio, 2001. 198 s. ISBN 80-86009-32-7
- [7] KURIC, J. *Ontogenetická psychologie*. Brno: CERM, 2001. 179 s. ISBN 80-214-1844-3
- [8] MATĚJČEK, Z., POKORNÁ, M. *Radosti a strasti*. Jinočany: H & H, 1998, 205 s. ISBN 80-86022-21-8
- [9] MERTIN, V., GILLERNOVÁ, I. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Praha: Portál, 2003. 232 s. ISBN 80-7178-799
- [10] NEDVĚDOVÁ, Z., ZATLOUKALOVÁ, I. *Výtvarná tvorba*. Olomouc: Rubico, 2000, 188 s. ISBN 80-85839-46-6
- [11] NOVÁK, T. *Co dítě sděluje, když nakreslí svou rodinu*. Olomouc: Rubico, 2000. 46 s. ISBN 80-7346-037
- [12] PEROUT, E. *Arteterapie se zrakově postiženými*. Praha: Okamžik, 2005. 101 s. ISBN 80-903247-9-7
- [13] PIAGET, J., INHELDEROVÁ, B. *Psychologie dítěte*. Praha: Porál, 1997. 143 s. ISBN 80-7178-146-0
- [14] RAZÁKOVÁ, D. *Kreslíme, malujeme, modelujeme*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. 203 s.
- [15] READ, H. *Výchova uměním*. Praha: Odeon, 1967. 421 s.
- [16] ŠICKOVÁ – FABRICI, J. *Základy arteterapie*. Praha: Portál, 2002. 167 s. ISBN 80-7178-616-0

- [17] ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě v předškolním období*. Praha: Mladá fronta, 2004. 76 s. ISBN 80-204-1187-9
- [18] ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Univerzita Karlova, 2004. 247 s. ISBN 80-246-0877-4
- [19] TŘESOHLAVÁ, Z., KŇOURKOVÁ, M., ČERNÁ, M. *Dříve než půjde do školy*. Praha: Avicenum, 1990. 121 s. ISBN 80-201-0015-6
- [20] UŽDIL, J., ŠAŠINKOVÁ, E. *Výtvarná výchova v předškolním věku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 191 s.
- [21] UŽDIL, J. *Čáry, klikyháky, paňáci a auta*. Praha: Portál, 2002. 128 s. ISBN 80-7178-599-7
- [22] VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2000. 522 s. ISBN 80-7178-308-0
- [23] VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8
- [24] ZELINKOVÁ, O. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. Praha: Portál, 2007. 207 s. ISBN 80-7367-326-6

Internetové zdroje

[25] <http://www.dobromysl.cz/scripts/detail.php?id=962>

[26] <http://www.rodina.cz/clanek1709.htm>

SEZNAM OBRÁZKŮ

- Obrázek č. 1: Já (5;7 let)
- Obrázek č. 2: Auto (5;7 let)
- Obrázek č. 3: Hlemýžď na procházce (5;7 let)
- Obrázek č. 4: Chaloupka na kuřích nožkách (5;7 let)
- Obrázek č. 5: O veliké řepě (5;8 let)
- Obrázek č. 6: Sluníčko (5;9 let)
- Obrázek č. 7: Dům (5;9 let)
- Obrázek č. 8: Robot (6;1 let)
- Obrázek č. 9 Tátova chalupa (6;3)
- Obrázek č. 10: Superrychlé auto (6;3 let)
- Obrázek č. 11: Dinosauři (6;3 let)
- Obrázek č. 12: Na sjezdovce (6;4 let)
- Obrázek č. 13: Kamion (6;4 let)
- Obrázek č. 14: Záchrané auto (6;4 let)
- Obrázek č. 15: Moje rodina (6;5 let)
- Obrázek č. 16: Mlýn (6;5 let)
- Obrázek č. 17: Pes z Indie (6;7 let)
- Obrázek č. 19: Já (5;3 let)
- Obrázek č. 20: Na louce (5;10 let)
- Obrázek č. 21: Můj dům (5;10 let)
- Obrázek č. 22: Třešeň (5;11 let)
- Obrázek č. 23: Strom (5;11 let)
- Obrázek č. 24: Pouštění draka (5;11 let)
- Obrázek č. 25: V lese (5;11 let)
- Obrázek č. 26: Vánoční strom (6 let)
- Obrázek č. 27: Na zahradě (6;1 let)
- Obrázek č. 28: Moje rodina (6;1 let)
- Obrázek č. 29: Já (6;3 let)